

**Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Ústav bohemistiky pro cizince a komunikaci neslyšících**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Srdce v české a ukrajinské lidové písni
Heart in Czech and Ukrainian folk songs**

Tetiana Solomadina

Vedoucí práce: PaedDr. Ilona Starý Kořánová, Ph.D.

Praha 2024

Poděkování

Především bych ráda poděkovala PaedDr. Iloně Starý Kořánové, Ph.D za cenné rady a podporu během psaní této práce, za trpělivost a odborné vedení, které mi pomohlo úspěšně dokončit tuto práci. Zvláštní poděkování patří Ozbrojeným silám Ukrajiny, díky jejichž obětavosti a odhodlanosti jsem mohla tuto práci napsat ve svém rodném Charkově. Tuto práci věnuji památce svého kamaráda Dmytra Hrycenka, který za naši zemi obětoval svůj život. Jeho odvaha a odhodlání mi byly a vždy budou inspirací.

Prohlášení

Odevzdáním této bakalářské práce na téma "Srdce v české a ukrajinské lidové písni" prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Charkově dne 10.12.2024

Tetiana Solomadina

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zaměřuje na analýzu lexému „srdce“ v češtině a ukrajinštině v kontextu lidových písní a frazeologie. Práce vychází z teoretických konceptů kognitivní lingvistiky a jazykového obrazu světa. Cílem práce je porovnat významy a použití tohoto lexému v obou jazycích, včetně jeho derivátů, frazémů a metaforických významů. Práce se zabývá tím, jak se lexém *srdce* v obou jazycích projevuje v kulturním a emocionálním vyjádření, a jaký vliv má na tvorbu jazykového obrazu světa. Analyzovány jsou různé formy vyjádření pomocí výkladových slovníků a jazykových korpusů. V práci je zkoumán lexém *srdce*, jeho metaforické a symbolické významy, frazeologie, deriváty a synonyma. Kromě toho je porovnáno užití srdce v českém a ukrajinském znakovém jazyce. Dále je zkoumána role lexému *srdce* v lidových písních ukrajinských a českých. Výsledky ukazují na podobnosti i rozdíly v chápání tohoto pojmu v obou jazycích. Práce přispívá k hlubšímu pochopení kognitivních a kulturních aspektů jazykového obrazu světa v českém a ukrajinském jazyce.

Klíčová slova

jazykový obraz světa, kognitivní lingvistika, srdce, lidové písně, frazeologie, český jazyk, ukrajinský jazyk

Abstract

This bachelor thesis focuses on the analysis of the lexeme "heart" in Czech and Ukrainian in the context of folk songs and phraseology. The thesis is based on the theoretical concepts of cognitive linguistics and linguistic image of the world. The aim of the work is to compare the meanings and uses of this lexeme in both languages, including its derivatives, phrases and metaphorical meanings. The thesis examines how the lexeme "heart" in both languages manifests itself in cultural and emotional expressions, and what influence it has on the formation of the linguistic image of the world. Different forms of expression are analyzed using explanatory dictionaries and language corpora. The thesis examines the lexeme of heart, its metaphorical and symbolic meanings, phraseology, derivatives and synonyms. In addition, the use of heart in Czech and Ukrainian sign language is compared. The role of the lexeme "heart" in Ukrainian and Czech folk songs is also examined. The results show similarities and differences in the understanding of this concept in both languages. The work contributes to a deeper understanding of the cognitive and cultural aspects of the linguistic image of the world in the Czech and Ukrainian languages.

Keywords

linguistic picture of the world, cognitive linguistics, heart, folk songs, phraseology, Czech language, Ukrainian language

OBSAH

1.	Kognitivní lingvistika.....	7
1.1	Jazykový obraz světa.....	8
1.2	Jazykový obraz světa a kulturní podmíněnost.....	9
1.3	Vlastnosti jazykového obrazu světa.....	10
1.4	Kategorizace.....	13
2.	Interpretace užití českého lexému <i>srdce</i> na základě slovníkových výkladů.....	14
	Etymologický slovník.....	14
3.	Interpretace užití ukrajinského lexému <i>srdce</i> na základě slovníkových výkladů.....	17
4.	Analýza českého a ukrajinského korpusu.....	20
5.	Vybrané deriváty lexému <i>srdce</i> v češtině.....	26
6.	Vybrané frazémy se slovem <i>srdce</i> v češtině.....	29
7.	Přehled prací ukrajinských jazykovědců na téma frazém v ukrajinštině.....	33
8.	Vybrané frazémy s lexémem <i>srdce</i> v ukrajinštině.....	34
9.	Vybrané deriváty lexému <i>srdce</i> v ukrajinštině.....	36
10.	Česká a ukrajinská synonyma ke slovu <i>srdce</i>	37
11.	Srdce a láska v znakovém jazyce.....	38
12.	Analýza jazykového obrazu srdce v české a ukrajinské lidové písni.....	40
12.1	Líto, líto přichází.....	40
12.2	Смутний вечір, смутний ранок.....	41
12.3	Otázka k lásce.....	42
12.4	Сонце низенько.....	43
12.5	Jaky bych srdce měl.....	44
12.6	Ой на Івана, та й на Купала.....	46
12.7	Vždycky mi říkala.....	47
12.8	Летіла зозуля.....	47
12.9	На моїм подвір'ї липа зацвіла.....	49
12.10	Біля річки, біля броду.....	50
12.11	Červená, modrá, fiala.....	51
12.12	Až já na tu vojnu půjdu.....	52
13.	Závěr.....	54

ÚVOD

Tématem této bakalářské práce je analýza lexému *srdce* v českých a ukrajinských lidových písních. Práce se zaměřuje na zkoumání jazykového obrazu světa, konkrétně na to, jak lexém *srdce* odráží hodnoty, emoce a kulturní specifika v obou zkoumaných jazycích. Hlavním cílem je porozumět podobnostem a rozdílům ve vnímání a užívání tohoto lexému v češtině a ukrajinštině a přispět k hlubšímu poznání jazykové a kulturní povahy těchto dvou jazyků.

V teoretické části se práce opírá o koncepty kognitivní lingvistiky a jazykového obrazu světa. Kognitivní lingvistika poskytuje metodologický rámec pro analýzu významů a metafor, zatímco jazykový obraz světa, jak jej chápou například Humboldt, Potěbna nebo Vaňková, umožňuje zkoumat, jak jazyk reflektuje kulturní a sociální skutečnost. Dále je pozornost věnována vlastnostem jazykového obrazu světa, zejména jeho stereotypnosti a kategoriálnímu uspořádání. Tyto teoretické poznatky tvoří základ pro analýzu konkrétních dat.

Empirická část začíná interpretací významu lexému *srdce* na základě výkladových slovníků českého a ukrajinského jazyka. Tento přístup umožňuje porovnat základní významy a konotace, které tento lexém v obou jazycích nese. Výzkum pokračuje analýzou českého a ukrajinského národního korpusu, kde je lexém *srdce* zkoumán v různých oblastech použití, jako jsou metafory spojené s odvahou, dobrosrdečností nebo emocemi obecně.

Následující část práce se věnuje derivátům a frazémům obsahujícím lexém *srdce* v češtině a ukrajinštině. Tato část zahrnuje také přehled relevantních prací ukrajinských lingvistů, kteří se zabývali frazeologií v ukrajinštině. Součástí analýzy je i srovnání synonym lexému *srdce* v obou jazycích, přičemž se práce zaměřuje na podobnosti i rozdíly ve významových odstínech těchto synonym.

Pozornost je dále věnována analýze lexému *srdce* v českém a ukrajinském znakovém jazyce. Tato část přináší srovnání vizuálních reprezentací pojmů *srdce* a *láska*, což poskytuje jedinečný pohled na kulturní a jazykové rozdíly mezi oběma zkoumanými jazyky.

Závěrečná část práce se soustředí na jazykový obraz světa v českých a ukrajinských lidových písních. Na základě analýzy vybraných písní je lexém *srdce* zkoumán v jeho metaforických a symbolických významech. Práce ukazuje, jak *srdce* funguje jako nositel významů spojených s emocemi, láskou, zklamáním či nadějí, a propojuje tyto poznatky s teorií kognitivní metafor.

Celkově tato bakalářská práce usiluje o komplexní pohled na lexém *srdce* a jeho roli v českém a ukrajinském jazyce, přičemž zohledňuje nejen lingvistické, ale také kulturní a symbolické aspekty.

1. Kognitivní lingvistika

Především se podíváme na původ slova *kognitivní*, abychom si přiblížili to pojetí. Slovo *kognitivní* pochází z latinského slovesa *congoscio*, což znamená "poznávat", zatímco termín *kognice*, který pochází z latinského *cogito* (poznání) označuje systém lidského poznání a schopnost poznávat.

Kognitivní lingvistika bere svoje počátky ve druhé polovině 20. století. Tato oblast výzkumu se nachází na pomezí několika oborů, neboť integruje úsilí vědců z různých oborů, kteří se zabývají různými oblastmi (psychologie, filozofie, logika, lingvistika, psycholingvistika, antropologie, matematika, kybernetika a další). V Pražské lingvistické škole k vnímání jazyka nejen jako systému, ale i důrazu na jeho funkční hledisko došlo dokonce i dříve, než se začne psát o začátku vzniku kognitivní lingvistiky už v 70. letech 20. století a jakési změny paradigmatu v jazykovědě. Jazyk již není vnímán jako systém určitých vlastností, ale zájem se posouvá na vyšší roviny jazyka, totiž k jeho funkci v komunikaci, a dále ke komunikaci samotné (Vaňková a kol., 2005).

Termín *kognice* můžeme potkat i v kontextu zkoumání kognitivní lingvistiky (Vaňková, 2013). V kognitivní lingvistice *kognice* znamená systém vzorců v mysli jednotlivce, kde jsou uchovávány znalosti získané opakovanou komunikační zkušeností (Nebeská, 2017). Z téhož vyplývá, že kognitivní lingvistika vnímá jazyk nikoliv jako systém, ale posouvá se ke zkoumání lidské komunikace, na záměry a cíle, na interpretaci, produkci a recepci textu. Základem zkoumání je každodenní lidská zkušenost s jazykem. Hranice mezi jazykovými a nejazykovými jevy, jako jsou významy slov a obecné koncepty, se postupně rozostřují až stírají. V centru kognitivní lingvistiky stojí význam, tudíž jazyk je chápán jako nástroj k přenosu významů. Zvláštní pozornost je věnována konotacím, které odhalují potenciální významy slov a uchovávají kontexty jejich dřívějšího i současného užití.

Mezi významné zkoumatele kognitivní lingvistiky patří J. Lakoff a M. Jones. Autoři ve svých pracích vytvořili a rozpracovali pojmy konceptuální metafory a konceptuální metonymii. Podstatou metafory je chápání a zobrazení některých významů na základě významů jiných. J. Lakoff povídá ve své knize "The Contemporary theory of metaphor", že místo metafory není vůbec v jazyce, ale ve způsobu, jakým si představujeme jednu mentální oblast v termínech jiné. Obecná teorie metafory je dána charakteristikou takovýchto mezidoménových mapování. Přitom se ukazuje, že každodenní abstraktní pojmy jako čas, stavy, změna, kauzalita a účel jsou také abstraktními metaforickými pojmy. Z toho vyplývá, že metafora (tj. mezioborové mapování) je naprosto zásadní pro sémantiku běžného přirozeného jazyka a že studium literární metafory je rozšířením studia metafory každodenní. Každodenní metafora se vyznačuje obrovským systémem tisíců mezioborových mapování a tento systém se využívá v literární metafoře. Vzhledem k těmto empirickým výsledkům se slovo "metafora" začalo v současném výzkumu metafory používat jinak. Slovo "metafora" začalo znamenat "mezioborové mapování v pojmovém systému". Termín "metaforický výraz" označuje jazykový výraz (slovo, frázi nebo větu), který je povrchovou realizací takového mezioborového mapování (Lakoff, 1993).

Nedá se popřít, že kultura a jazyk jsou nerozdílné prvky v každé společnosti. Kultura se odráží v jazyce, v tom, co a jak mluvíme, často se dá to zpozornovat dokonce i v nářečích nebo dialektech v rámci jednoho území. Také stojí za zmínku Sapirova-Whorfova hypotéza, ve které dva americké lingvisty stvrzují, že jazyk je determinován. Jádrem této hypotézy je tvrzení, že jazyk určuje, jakým způsobem a v jaké míře vnímáme a interpretujeme reálný svět.

Totíž jazyk sám o sobě omezuje nás ve způsobu nejen vyjadřování, ale i ve vnímání a chápání okolního světa.

Podle ukrajinského lingvisty O. O. Potebného je dar jazyka, jeho vnitřní plán spojen s osobnostními charakteristikami, světonázorem jedince, který je v neustálé interakci se společností a pod jejím vlivem. Současně má jedinec určité emoční charakteristiky a také sociokulturní rysy, které zase mají svou historii. "Znalost jazyka jedince je důležitá i pro lingvistu, protože jazyk jako společenský jev lze vysvětlit pouze na základě charakteristik, které jsou vlastní jednotlivcům" (Potebnia, 1993, vlastní překlad).

Pouze u jednotlivce máme možnost pozorovat fungování a principy jazyka, protože právě individuální psychologie určuje nejen zákonitosti duševního života společné všem duševnímu životu, ale také rozmanitost a originalitu jednotlivců. Filozofická a jazykovědná doktrína O. O. Potebného byla zaměřena na vymezení podstaty a povahy živého lidského jazyka, na studium problému jeho vzniku, na zkoumání jeho úlohy v poznávací a tvůrčí činnosti jednotlivce i celého národa a ztělesňovala originální přístupy ke studiu vztahu myšlení a slova. Řešení základní otázky lingvistické filozofie – korelace mezi jazykem a myšlením, O. O. Potebnya poznamenal: "Od dob W. Humboldta se všichni, kdo se vážně zabývali nejvyššími úkoly lingvistiky, přesvědčili, že myšlení a jazyk jsou neoddelitelné, že jazyk bez myšlení je stejně nemožný jako myšlení bez jazyka; že obojí je navzájem spjato jako duše a tělo, síla a funkce, podstata a forma. (Potebnia, 1993, vlastní překlad).

1.1 Jazykový obraz světa

Pojem jazykový obraz světa vychází na jedné straně z myšlenek W. von Humboldta o vnitřní podobě jazyka a na druhé straně z myšlenek americké etnolingvistiky, zejména ze Sepirovy-Whorfovy hypotézy jazykové relativity. W. Humboldt a jeho následovníci věřili, že jazyk je "duchem lidí", skrývá zvláštní světonázor a specifický způsob myšlení. Více to Humboldt popsal ve své syntetické práci „O rozdílnosti stavby lidského jazyka a jejím vlivu na duchovní rozvoj lidského rodu“. "Zvláštnost ducha a struktura jazyka každého národa," poznamenává vědec, "jsou tak vnitřně spjaty, že jedno implikuje druhé. Jazyk je vnějším projevem ducha národů. Jazyk je jejich duch a jejich duch je jejich jazyk. Nikdy nebude možné dostatečně odhalit jejich identitu. Jazyk vnímá jako sílu, která utváří myšlení lidí. Jazyk sám vytváří obraz, představu o světě, a proto rozdíly v jazycích vznikají z rozdílů v pohledu na svět" (Salzmann, 1997).

Na základě učení W. von Humboldta vypracoval známý německý badatel L. Weisgerber teorii jazykového obrazu světa (Weltbild der Sprache). Termín "obraz světa" použil ve své programové monografii "Muttersprache und Geistesbildung" která vyšla v roce 1929. Tento pojem však vědec vykládá jen příležitostně, většinou poukazuje na podnětnou roli jazyka při utváření jednotného obrazu světa u člověka. L. Weisgerber napsal: „Jazyk umožňuje člověku spojit všechny zkušenosti do jediného obrazu světa a dává mu zapomenout na to, jak se jazyk naučil, jak vnímá svět kolem sebe." (L. Weisgerber, 1929)

V článku "Die Zusammenhänge zwischen Muttersprache, Denken und Handeln" L. Weisgerber již přímo "vpisuje" obraz světa do samotného jazyka a hovoří o něm jako o základním rysu. Slovní zásoba určitého jazyka podle něj obsahuje soubor pojmových prostředků myšlení, které má jazykové společenství k dispozici. A podle toho, jak každý rodilý mluvčí ovládá tuto slovní zásobu, ovládají odpovídající prostředky myšlení všichni členové jazykového společenství (L. Weisgerber, 1930).

Vědecký vývoj pojetí obrazu světa L. Weisgerbera směřoval od poukazování na jeho objektivní a univerzální základ ke zdůrazňování jeho subjektivní a národní povahy. Jazyk si představoval jako jakéhosi "tvůrce světa", přičemž objektivní faktor utváření obrazu světa, svět kolem nás, ponechával ve stínu. Vědec předpokládal, že existuje relativní svoboda lidského vědomí od jazykového obrazu světa, ale v jeho mezích. Jinými slovy, nikdo se nemůže zbavit jazykového obrazu světa zafixovaného v mysli, ale v rámci tohoto obrazu si můžeme dovolit určité "svobody", které z nás činí individuality. Originalita jedince je však podle vědcevy teorie vždy omezena národní specifičností jeho jazykového obrazu světa.

Aniž bychom popírali vliv jazykového obrazu světa na lidské myšlení, je třeba poukázat na možnost neverbálního způsobu poznávání, kdy směr myšlení neovlivňuje jazyk, ale samotný předmět. Práce W. Humboldta a L. Weisgerbera se staly teoretickým základem pro známou hypotézu jazykové relativity Sepir-Whorfa. Tito vědci předložili tezi, že jazyk hraje v procesu poznávání rozhodující roli a lidé vidí svět jakoby prizmatem svého rodného jazyka. Podle této teorie reálný svět existuje do té míry, do jaké se odráží v jazyce. Pokud však každý jazyk odráží realitu způsobem, který je pro něj jedinečný, pak se jazyky zcela přirozeně liší svým "jazykovým obrazem světa".

1.2 Jazykový obraz světa a kulturní podmíněnost

Jazykový obraz světa je soubor představ o světě, který se historicky vyvinul v myslích jazykové skupiny, na jehož utváření se podílejí všechny aspekty lidské duševní činnosti. Jazykový obraz světa rozhodně je kulturně podmíněný.

Jazykový obraz světa se projevuje ve specifickém pojetí reality určitého společenství. Je utvářen slovní zásobou a gramatikou konkrétního jazyka a vytváří jedinečnou síť motivačních odkazů, které odrážejí způsob chápání a hodnocení světa, například slovo *chápat* odkazuje na fyzické pochopení, zatímco přídavné jméno *hubený* je původně participium slovesa *hubit*.

Jazykový obraz světa je možné spatřit také v sekundárních významech a odvozených slovech. Jako příklady Vaňková uvádí slovo *slon*, které označuje nejenom chobotnatce, ale i neohrabaného člověka. Vyjádření *kamenná tvář* potvrzuje konotaci nehybnosti v souvislosti s kamenem, zatímco význam výrazu *krysařit*, což znamená „jednat jako zrádce“ ukazuje na konotační spojení krysy se zradou.

Kromě uvedených příkladů lze nalézt další doklady rozšířených významů a konotací. Například substantivum *kočka* označuje nejen domácí zvíře, ale je rovněž využíváno jako metafora pro atraktivní nebo půvabnou ženu. Tento přenesený význam odráží vlastnosti spojované s kočkami, jako jsou ladnost a elegance. Dalším zajímavým příkladem je sloveso *peskovat*, které je odvozeno od substantiva *pes*. Sloveso *peskovat* nese negativní konotaci a znamená kárat či nadávat. To ukazuje na schopnost jazyka vytvářet sekundární významy s emocionálním nábojem, vycházející ze symbolických vlastností základového slova.

Jazykový obraz světa se projevuje také v běžných kolokacích a frazémeh. Takové výrazy jako *strkat do všeho nos* nebo *mít na něco nos* signalizují konotaci prostorové blízkosti, zatímco ustálená spojení *před nosem*, *pod nosem*, *u nosu* naznačují určitou blízkost (Vaňková, 2017). Stejným způsobem najdeme podobné konotace s jinými částmi těla, třeba *mít dlouhé prsty* značí, že někdo je odhodlaný si přivlastnit cizí majetek, přičemž to vychází z metaforického spojení délky prstů s dosahem a manipulací. Nebo *mít oči všude* znamená schopnost či snahu věnovat pozornost více podnětům současně, což zdůrazňuje význam zraku jako prostředku kontroly a dohledu.

Pomocí spojených konotací s příslušnými slovy lze rekonstruovat stereotyp předmětu. Je důležité, že stereotypovost není omezena pouze na sociální kategorie spojené s osobami, jak je známo z oblasti sociologie a sociální psychologie, naopak tento fenomén se vztahuje na každý zkoumaný jev a jeho obraz v jazyce. Stereotypy tvoří základ lexikálních významů, jako například jsou stereotyp slunce, učitelky, smutku nebo červené barvy. Tímto způsobem se stávají nedílnou součástí jazykového obrazu světa (Vaňková, 2017).

Pro studium jazykového obrazu světa se používají zdroje, které zahrnují opakované a široce známé texty, jako jsou folklorní texty a prvky populární kultury. Různé aspekty jazykového obrazu světa lze také spatřit v uměleckých textech, publicistice, reklamě a dalších typech textů.

Pro rekonstrukci prvků jazykového obrazu světa, především pro rekonstrukci stereotypů a tvorbu jejich kognitivních definic, je důležité identifikovat jazykové konotace (systémové a silné), stejně jako konotace textové (slabší a slabé). Skrze konotace spojené s určitými slovy je možné rekonstruovat stereotypy, které se vztahují k různým objektům. Tyto stereotypy mají význačnou roli v jazykovém obrazu světa, a to nejen v souvislosti s lidmi, ale také v rámci zkoumaných jevů a jejich výrazů v jazyce.

Podíváme se podrobněji na nějaký příklad jevu, na který se díváme z hlediska jazykového způsobu světa. Například v naivním jazykovém obrazu je lilie spojena s bílou barvou, nevinností a svatostí, často je atributem světců, zatímco růže je asociována s červenou barvou a láskou (což je také zaznamenáno v květomluvě). Avšak ve vědecké kategorizaci jsou klíčové faktory jako stavba květu nebo typ podzemního orgánu (například lilie spolu s cibulí patří mezi cibuloviny, srov. Piekarczyk, 2007).

Z pohledu naivního jazykového obrazu světa nejdůležitější je vztah určité skutečnosti k člověku, což zahrnuje její užitečnost nebo škodlivost a dopad dané skutečnosti na lidský svět. Například slunce je chápáno jako životodárný prvek, který poskytuje světlo a teplo a hraje klíčovou roli v měření času. Ve vědeckém kontextu jsou však podstatné další faktory, jako například složení slunce nebo jeho místo ve sluneční soustavě.

1.3 Vlastnosti jazykového obrazu světa

Podle práce J. Kajfosze můžeme vyčlenit určité vlastnosti jazykového obrazu světa. Mezi tyto rysy patří heterogenost, dynamičnost, výběrovost, axiologičnost, integrálnost a kontextuálnost, transcendentnost (Vaňková a kol., 2005).

Heterogenost

Jazykový obraz světa je složitý a mnohvrstevnatý, nikoli jednotný a homogenní. Má různé úrovně a je rozrůzněný podle území (dialekty), sociálního postavení (profesní jazyky, slangy), stylů a oblastí komunikace. Například obrazy světa v odborných textech se často zásadně liší od těch, které se vyskytují v přirozeném světě a běžné, "naivní" komunikaci.

Hlavní část jazykového obrazu světa tvoří každodenní, přirozený svět, který je zaměřený na člověka a jeho kulturu a odpovídá praktickému využití světa. Když mluvíme o jazykovém obrazu světa, většinou máme na mysli toto "jádro", které je tvořeno subjektivně orientovanou komunikací (běžná každodenní komunikace a umělecké texty, které ji odrážejí a upravují). Méně často myslíme na "objektivní" využití jazyka (odborný styl, administrativa apod.). Specifické obrazy světa vytvářejí také publicistické a reklamní texty. Pro studium jsou tedy

kromě běžné komunikace důležité i folklorní a umělecké texty, které představují antropocentrické styly jazyka.

Dynamičnost

Jazykový obraz světa se v průběhu času a historického vývoje mění a je neustále v pohybu. Tento proces přehodnocování jazykového obrazu světa lze nazvat rekatégorizací a rekontextualizací (J. Kajfosz, 2001). Na druhou stranu jeho základ, zděděný po předcích, zůstává velmi starý a neměnný. V tomto kontextu je možné zmínit známý Mathesiův pojem "pružná stabilita".

Někdy je však patrná snaha a potřeba společnosti změnit nežádoucí stereotypy, například v souvislosti s rasismem a xenofobií. To často vede k "umělým" změnám negativně vnímaných pojmenování (např. Cikán na Rom, hluchý na neslyšící), přičemž úspěšnost těchto změn je různá. Profesionální skupiny, jako jsou policisté, zdravotní sestry či učitelé, se někdy pokoušejí posunout nelichotivé stereotypy spojené s jejich povoláním.

Nelze opominout i konkurenci přeložkových vazeb *na Ukrajině/v Ukrajině*, o čemž se začalo diskutovat v posledních letech. Lingvistka Hana Prošková z Karlovy univerzity ve své disertaci již v roce 2018 zaznamenala, že Ukrajina vykazuje odlišné chování ve srovnání s jinými zeměmi, které se pojí s předložkou *na* (Prošková, 2018). Použití předložek spojených s toponymem Ukrajina je pro Ukrajince citlivou otázkou kvůli nezájmu ruských lingvistů měnit tuto předložkovou vazbu, neboť v ruštině je Ukrajina jedinou zemí, ke které se pojí předložka *na*. Tato skutečnost je motivována jen imperialistickými důvody a neochotou uznávat Ukrajinu jako nezávislý stát. V češtině se však dovolují obě varianty, a z ohledem na to, v této práci budou používány předložkové vazby *v Ukrajině* a *do Ukrajiny*.

Je důležité zdůraznit, že jazykový obraz světa se mění nejen s časem, ale také pod vlivem jiných jazyků, se kterými je v kontaktu. Zvláštní pozornost si zaslouží vlivy médií a reklamy, které se pokoušejí obraz světa modifikovat.

Výběrovost

Každý jazykový obraz světa je nutně výběrový. Některé aspekty reality zdůrazňuje, zatímco jiné úplně přehlídá. To, které části reality jsou brány v úvahu a do jaké míry, se v různých jazycích liší (například mnoho výrazů pro různé druhy sněhu nebo sobů v eskymáckých jazycích).

Výběrovost se promítá do způsobu kategorizace. Anglické adjektivum *next* se do češtiny překládá různými způsoby: *příští* (next week), *další* nebo *následující* (next exercise), případně *nejbližší* (next neighbour). V češtině oproti angličtině nemáme zvláštní slovo pro *pet* (domácí zvíře chované pro potěšení a mazlení).

Axiologičnost

Jazykový obraz světa je plný hodnocení a zaujatosti. Lidé nevnímají realitu neutrálně; vnímají věci a bytosti jako přátelské nebo nepřátelské, známé nebo neznámé, přitažlivé nebo odpudivé, sympatické nebo odpuzující a děsivé.

Podle Tokarského je nejvyšší hodnotou lidskost. Proti "lidskému" stojí zvířecí, nelidské, či dokonce bestiální. V rámci "lidského" se pak vytváří další zásadní opozice: naše, vlastní versus cizí, jiné (*já* a *my* versus *oni*).

Integrálnost a kontextuálnost

V rámci studia jazykového obrazu světa je obtížné a nepřesné odlišit slovníkovou, jazykovou definici (která se týká významu a použití slova) od mimojazykové reflexe dané věci, tedy reflexe encyklopedické, vědecké či teoretické. Dalším pohledem na skutečnost je praktický a pragmatický vztah (schopnost „normálně“ zacházet se světem a věcmi), který je také specificky spjat s jazykem a slovy. Často se jazykové prolíná s mimojazykovým, teoretické s praktickým. V jazykovém obrazu světa však vidíme jako centrální právě ten praktický a pragmatický vztah ke světu, z něhož se sekundárně odvíjí i teoretické nazírání.

Jazykový obraz světa je specifický svou orientací na jednání a chování, praktické zacházení s věcmi a světem, na „přirozený svět“. Součásti světa jsou vnímány především z hlediska smyslu, který mají pro člověka; každá věc je v naivním pohledu hlavně nástrojem k uspokojování lidských potřeb – má většinou praktický účel. Kráva dává mléko, pes hlídá, kočka chytá myši, které nám škodí, jak uvádí Kajfosz jako příklady. Zdůrazňuje však, že zde nejde o objektivizující pragmatismus, domácí zvířata se nechápou pouze jako lhostejné, neživé nástroje, ale jako bytosti podobné člověku ve svém chování a vnitřním životě, mluvíme s nimi, dáváme jim jména apod. Jde tu o zvláštní typ pragmatismu, který bychom mohli nazvat naivním pragmatismem, v němž významnou roli hraje opozice „sakrační - profánní“, spojená s pověrami, antropomorfizací a mytickým viděním světa.

Běžné nebo naivní znalosti o světě, z nichž jazykový obraz světa vychází, získáváme od dětství nevědomě, mimochodem, a ani významy slov mateřského jazyka se neučíme prostřednictvím ekvivalentů a definic. Naše vedení ve formě návodu je předteoretické, jak píše Kajfosz (2001). V tomto kontextu můžeme připomenout pojem přirozený svět podle Patočky, vzhledem k němuž jsou všechny další světy (například světy různých vědeckých teorií nebo světy prezentované médií a reklamou) sekundární a odvozené.

Trancendentnost

P. Trost kdysi vyslovil myšlenku, že jazyk má tendenci překračovat své meze (1962). Tato teze může být interpretována různými způsoby. Už samotný fakt, že jazyk se neustále reaktivuje v komunikaci, vede k jeho neustálému narážení na hranice jedinečné situace a interakce. Jak uvádí Kwasnica, „lidská jazyková reflexe má už ze své podstaty dialogický charakter, a proto jazyk jako nástroj takové reflexe před námi otevírá oblasti světa, které sám nejprve zamkl“ (Kwasnica, 1997). To úzce souvisí s pojetím dialogu jako transcendence, známým z moderní filozofie dialogu (Poláková, 1995).

Podle P. Trosta, pokud má jazyk tendenci překračovat své meze, znamená to, že prostřednictvím jazyka (a řeči) může své meze překračovat také člověk. Povaha těchto mezí je však diskutabilní: definovat je přesně nelze, ale v jistém smyslu jsou dány našimi lidskými limity, které souvisejí s kognitivními schopnostmi, tělesností, smysly, myšlením a imaginací.

Díky schopnosti žít metaforicky můžeme myslet a mluvit i o tom, co není přímo dáno tělesnou či smyslovou zkušeností.

Trancendentní charakter jazykového obrazu světa je také dokládán tím, že obsahuje svůj vlastní metajazyk a je schopen sám sebe reflektovat. Na rozdíl od umělých jazyků, kde je metajazyk od jazyka striktně oddělen, se v případě přirozených jazyků jazyk a metajazyk vzájemně prolínají pomocí analogií, metafor apod. V podstatě jde o jediný jazyk; metajazyk je vlastně jazykovým obrazem jazyka, což představuje základní předporozumění jazyku – a

současně tzv. naivní či lidovou lingvistiku, která je výchozím bodem i pro skutečnou lingvistiku (srov. Mackiewicz, 1999).

1.4 Kategorizace

Kategorizace tvoří základ našeho konceptuálního systému, díky kterému prožíváme a uvědomujeme si realitu jako rozdělenou na části, které jsou provázány do různých celků na základě svých vlastností. Svět se nám jako celek i ve svých jednotlivých částech jeví jako uspořádaný, smysluplný a srozumitelný, což je umožněno psychickými mechanismy podílejícími se na kategorizaci.

Tuto strukturu reality přijímáme především z mateřského jazyka. To, co bylo pro člověka určitého kulturního společenství důležité, bylo v jazyce rozlišeno, pojmenováno a zakomponováno do jeho obrazu. Následně toto rozlišené a pojmenované dědictví přechází na potomky, kteří je přijímají jako slovně ohraničené části obrazu světa. Tento obraz je ovšem nutné vnímat nejen jako stabilní, ale také jako součást neustále probíhajícího procesu změny a vrstvení, který lze přirovnat k „malování“ a „přemalování“ obrazu světa.

Na základě vlastních zkušeností víme, že v češtině máme na ruku a nohou prsty, zatímco v angličtině jsou *finger* a *toe* odlišné. V angličtině máme také *eight fingers* and *two thumbs*, zatímco v češtině palce mezi prsty patří. Tuto skutečnost je třeba přijmout, pokud se pohybujeme v anglickém světě.

Když se obrátíme na docela příbuzné slovanské jazyky jako jsou čeština a ukrajinština, zjistíme, že v češtině máme slova *pokožka*, *pleť* a *kůže*, což se v ukrajinštině zastupuje jediným slovem *шкіра*. Zároveň české slovo *horizont* má v ukrajinštině 12 synonym: *обрій*, *небозвід*, *небосхил*, *крайнебо*, *круговид*, *кругозір*, *кругогляд*, *виднокруг*, *видноколо*, *виднокрай*, *небокрай*, *овид*. To se vyskytuje v ukrajinštině z toho důvodu, že historicky Ukrajinci hodně cestovali, převáželi potraviny, obchodovali, a velká část ukrajinského území je step, kde je dobře vidět horizont.

2. Interpretace užití českého lexému *srdce* na základě slovníkových výkladů

Etymologický slovník

Především je nutné zmínit, že česká a ukrajinská definice *srdce* v etymologickém slovníku bude totožná, protože to slovo vychází ze stejného praslovanského základu, a proto dáme jednou definici na to slovo.

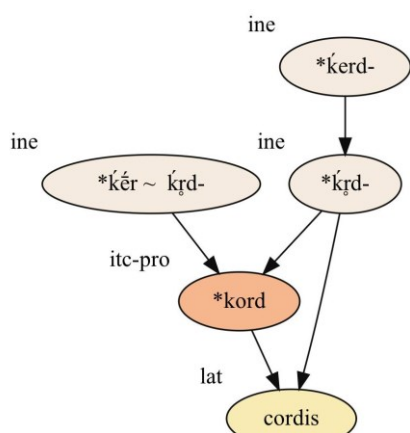
Praslovanské *sьrdьce ('*sьrdьko) je zřejmě odvozeno od *sьrdь 'srdce, střed, příbuzné s serda střed s jiným stupněm vokalizace;

Ze staročeského *srdce*, praslovanského *sьrdьce 'srdce', z indoevropského *k̑rd- 'srdce'; staroslovanského срѣдце.

Vychází z nulového stupně indoevropského kořene *k̑erd- 'srdce', který byl rozšířen o praslovanský sufix *-ьce (< indoevropské *-iko-).

Pokud se ponoříme hlouběji do etymologie tohoto slova, najdeme zajímavé odvozeniny latinského kořene cor. Z něj pochází francouzské slovo *courage*, což znamená *odvaha*. Kromě toho je od základu -kerd odvozeno slovo *credo*, které znamená symbol víry a hodnot. Zajímavé je také to, že ze stejného základu pochází i anglické slovo *credence*, které znamená *důvěru*.

Podrobněji na vývoj etymologie se můžeme podívat zde:

Ty etymologické objevy naznačují nám to, co uvidíme i v dalších slovnících a metaforách, spojených se slovem *srdce*.

Slovník spisovného jazyka českého

Podle slovníku spisovného jazyka českého lze konstatovat, že výraz *srdce* má celkem osm významů. Primární definice detailně popisuje srdce ve své základní podstatě, totiž jako vnitřní orgán, zatímco následujících sedm významů nám odhaluje pestrou škálu přenesených významů, v nichž může toto slovo operovat. V prvním významu, jenž nám představuje slovník, je srdce vymezeno jako „dutý kuželovitý sval, jenž svým rytmickým stahováním zajišťuje pohyb krve v cévách“. Slovník tedy mapuje rozmanitost významů tohoto výrazu, od

fyzického orgánu až po abstraktní symboliku v různých kontextech. Teď se podíváme detailněji na definici slova *srdce* podle slovníku spisovného jazyka českého.

1. I když mluvíme o tomto slovu v primárním významu, příklady, které nám představuje slovník, už nějakým způsobem souvisí s tím, jak vnímáme to slovo ve významu sekundárním. Například, *zdravé srdce* nebo *nemocné srdce* pro nás neznamena jenom fyzickou charakteristiku, ale zároveň popisuje i úplný zdravotní stav nějakého člověka. Zase v tomto významu slova *srdce* vidíme další příklady používání tohoto lexému v napůl přenesených významech. Například *dokud mu v těle srdce bije*. Na jednu stranu, mluvíme o primárním významu, že se srdce bije v těle, ale na druhou, rozumíme, že význam toho výrazu rovná se *dokud žije*. Z toho vyplývá, že *srdce* je *život*, totiž život v podstatě znamená mít fungující srdce. Další spojení slov *život* a *srdce* najdeme ve výrazu *nosit dítě pod srdcem*, což zase na jednu stranu znamená skutečné umístění dítěte, protože fakticky se nachází pod srdcem, ale zároveň pod tímto výrazem rozumíme, že to znamená *být těhotná*, totiž *mít život pod srdcem*. Tyto výrazy tvoří pavučinu významů, která propojuje fyzickou realitu s emocionálními a symbolickými koncepty spojenými se srdcem, přičemž každý výraz přispívá k bohatší a rozmanitější interpretaci tohoto klíčového lexému v českém jazyce.

2. Ve druhém významu podle SSJČ je srdce chápáno jako *citový nebo duševní zájem, cítění nebo nitro* života. Jako příklad se uvádí výraz *pochopit něco spíš srdcem než mozkiem*, což vlastně ukazuje, že protiklad k srdci je mozek. Jiný příklad ze slovníku spisovného jazyka českého je *dát se vést srdcem*. V tomto příkladu zase vidíme, že tady se porovnává srdce jako element emoce, pocitů, když opozitum by bylo *dát se vést mozkiem*. Další zajímavý příklad tady je *toužit celým srdcem po vlasti*, kde slovo *srdce* získává význam *mít pocit touhy po vlasti*. Tímto se nám odkrývá, že srdce není pouze fyzickým orgánem, ale také sídlem emocí a citů, které nás vedou a formují naše rozhodování. Kombinací těchto různých významů *srdce* získává širokou paletu interpretací a nesčetné možnosti vyjádření v různých situacích. V každém kontextu je *srdce* tím, co propojuje fyzickou realitu s vnitřním světem člověka, což potvrzuje jeho význam jako klíčového termínu pro označení lidské bytosti jako celku v českém jazyce.

3. Další sekundární význam slova *srdce* se v SSJČ překvapivě vztahuje k pojmu *odvaha*. Jako příklady lze uvést *nemít srdce něco udělat* nebo *srdce mu spadlo do bot*. Tímto je zřejmé, že abstraktní termín *odvaha*, charakterizující konkrétní odvážný čin, je v těchto situacích záměrně nahrazen slovem *srdce*. To svědčí o zajímavém spojení mezi emocemi a odvahou, které reflektuje výraznost a sílu vnitřního přesvědčení. Zde se nám opět ukazuje, jak slovo *srdce* proniká do různých aspektů lidského prožívání a přidává další vrstvu významu do již bohatého pole českého jazyka.

4. Jako čtvrtý význam je v SSJČ uvedeno označení *srdce* pro *hrud'* nebo *prsa*. Příklad, který zde vidíme, je „přivínout někoho k svému srdci“, což v podstatě znamená *obejmout ho*. Tento příklad je pro nás zajímavý tím, že mluvíme o významu srdce jako o tělesném orgánu, ale v tomto případě srdce už není orgánem, nýbrž externí částí těla. Toto propojení *srdce* s částmi těla, která se jinak označují *hrud'* nebo *prsa*, otevírá další rozměr významu tohoto lexému. Zde nám srdce nezastává pouze funkci biologického orgánu či symbolu emocí, ale stává se i vizuálním a hmatatelným prvkem spojeným s něžností a blízkostí. Tato perspektiva rozšiřuje tradiční chápání srdce jako pouhého orgánu a otevírá cestu k bohatší a vícevrstevné interpretaci tohoto lexému.

5. Pátý význam slova *srdce* spočívá v jeho užití pro označení „člověka jako nositele nějakého citu“. V tomto případě se slovo *srdce* ztotožňuje s nějakou osobou, nikoliv s pocitem nebo částí těla. SSJČ nám poskytuje příklad ve formě *sbohem, srdce moje*. I když je zde použito přivlastňovací zájmeno *moje*, je zřejmé, že se nejedná o vlastní fyzické srdce, ale spíše o jinou bytost, kterou máme rádi, v jejím celku. V tom případě vidíme, jak slovo *srdce* funguje v metonymii „část za celek“, avšak zároveň se tím oslovením vytváří metafora propojení s jinou bytostí. Tímto způsobem se otevírá prostor pro komplexní chápání tohoto slova v kontextu mezilidských vztahů a emocionálního propojení.

6. Šestý význam slova *srdce* odhaluje spojitost s tím, co jsme dříve dohledali v etymologickém slovníku. Podle tohoto významu se slovo *srdce* používá ve smyslu *střed* něčeho, což je v souladu s naším předchozím zkoumáním vývoje toho slova. Jako příklad můžeme uvést „Čechy leží ve středu Evropy“. Tím se potvrzuje, že slova *srdce* a *střed* mají podobné, ba skoro stejné základy. Tato perspektiva rozšiřuje náš pohled na význam tohoto slova a ukazuje jeho propojení s pojmy spojenými se středem nebo centrálním umístěním. Zde se *srdce* stává nejen biologickým orgánem či emocionálním symbolem, ale také značně výmluvným výrazem pro označení geografické polohy a umístění. Tato širší významu slova *srdce* zdůrazňuje jeho bohatství a flexibilitu při vyjadřování různorodých konceptů v různých kontextech českého jazyka.

7. Sedmý význam lexému *srdce* spočívá v něčem, co svým tvarem *srdce* připomíná, i když samo *srdce* v anatomickém smyslu má úplně odlišný tvar. O vzájemném propojení anatomického *srdce* a symbolu *srdce* budeme mluvit podrobněji v některé z budoucích kapitol. Tato perspektiva zdůrazňuje, jak slovo *srdce* získává další význam v kontextu vizuální podobnosti a symboliky. Již nejde jen o fyzický orgán nebo abstraktní význam tohoto lexému, ale slovo *srdce* se tady pro nás objevuje jako nějaký estetický prvek, který se jakoby odkazuje na charakteristický tvar *srdce*, a právě jak ho vnímáme z uměleckého úhlu pohledu, například v nějakých dekoracích nebo dalších vizuálních projevech. Tato dualita významů poskytuje prostor pro bohatou interpretaci slova *srdce* v různých kontextech a zdůrazňuje jeho význam jako vícevrstvého a výrazného termínu v českém jazyce.

3. Interpretace užití ukrajinského lexému *srdce* na základě slovníkových výkladů

Výkladový slovník ukrajinského jazyka

Podle výkladového slovníku ukrajinského jazyka, lexém *srdce* má až sedm významů, ze kterých podobně jako v češtině, jen první význam je primární, zatímco sedm dalších má více či méně přenesený význam.

1. Stejně jako v českém výkladovém slovníku, především lexém *srdce* je popsán jako centrální vnitřní lidský orgán, jehož rytmické stahy zajišťují krevní oběh.

„Mořská panna se na tu dvojici jen podívala, změnila se jí výraz obličeje a chytila se za srdce“¹² (L. Ukrajinka)

V tomto příkladu z básně jedné z nejznámějších ukrajinských básnířek Lesji Ukrajinky se odhaluje už nějaká metafora srdce v slovním spojení *chytila se srdce* – což zde vlastně znamená, že ta mořská panna byla kvůli něčemu vyděšena a *chytil se srdce* v tomto významu znamená právě *být z něčeho vyděšený*. Z fyziologické stránky to znamená, že srdce této bytosti začalo bolet nebo se v něm vyvolávaly jiné nepříjemné pocity.

2. Druhý význam srdce je označení pro lidský orgán, který je symbolem koncentrace pocitů, nálad, prožitků atd. V této definici nelze nespátřit určitou podobnost mezi českým a ukrajinským pojetím srdce, poněvadž v českém slovníku lexém *srdce* je definován jako lidské nitro, duševní a citové centrum.

„Jak jí poděkuje? Bude mít pro ni dost srdce, nebo nechá matce ve stáří jen chlad samoty?“³ (O. Hončar).

Jinými slovy řečeno „bude mít pro ni dost lásky, péče, bude mít o ni starost, nebo matka zůstane sama?“. Podle mého názoru, v tomto příkladu nemůžeme přesně odhalit, co konkrétně znamená slovo *srdce*, protože může být náhradou pro mnoha různých pocitů a každý čtenář v této frázi uvidí něco subjektivního.

„Svědčím vám, dobří lidé, že tento Moško mi v mých nesnázích ukázal více srdce, více přátelství, než má vlastní krev“ (I. Franko).

„Ukázal více srdce, více přátelství“ nám napovídá, že lexém *srdce* se tady používá v pozitivním smyslu slova, totiž *srdce* zde vystupuje jako pocit dobrosrdečnosti, lidskosti, dobroty.

„Štvou mě tyhle "páry" a závidím, i když slyším, že to není hezké, že není dobré stěžovat si na svůj osud, který nás jen na chvíli rozdělil. Ale co se dá dělat, když rozum a srdce nežijí vždy v souladu?“ (M. Kotsiubynskyi)

V tomto příkladu vidíme protiklad *rozum – srdce*, který jsme již podrobněji rozebírali v kapitole o českém pojetí lexému srdce z hlediska kognitivní lingvistiky. Zatímco srdce je symbolem pocitů a emocí, rozum v sobě nese význam racionálního a logického uvažování, což je vidět nejen v českých, ale i v ukrajinských příkladech.

¹ Pokud není uvedeno jinak, jsou všechny překlady z ukrajinštiny do češtiny provedeny autorkou bakalářské práce T. Solomadinou

² Všechny příklady jsou převzaty z výkladového slovníku *Slovnýk ukrajinskoji movy (SUM)* [online]. Dostupné také z: <https://slovnýk.ua/index.php?swrd=%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%86%D0%B5>

V další definici slovo *srdce* se představuje jako oslovení, často ve spojení se zájmenem *můj*, stejně jako se slovy *kozáku*, *děvče* apod. v hovorové řeči. Je důležité zmínit, kdo je kozák, protože to oslovení se bude vyskytovat v ukrajinské lidové písni velice často.

Kozák je svobodný ozbrojený muž, příslušník vojenské vrstvy, žoldnér. Člen samosprávných mužských vojenských společenství, které od 15. století existovaly na území ukrajinského „Divokého pole“, v oblasti středního toku Dněpru a Donu, na hranici křesťanského a muslimského světa. Hlavní činností kozáků byla válka, ochrana ukrajinských zemí před Tatary, účast na vojenských taženích sousedních panovníků a ochrana hranic sousedních států. V ukrajinském folklóru se oslovení *kozáku* vyskytuje velmi často, protože ukrajinští kozáci od pradávna bojovali za svobodu Ukrajiny a většina milostných peripetií ve folklóru se odehrávala mezi zamilovanou dívkou a jejím kozákem. Dokonce i v současné době se muži, kteří bojují za svobodu Ukrajiny, nazývají *našimi kozáky*.

Pokud se někoho oslovujeme tímto slovem, to znamená, že tuto osobu milujeme, totiž stejně jako v češtině v ukrajinštině to je láskyplné oslovení někoho.

„Vzpomeň si, mé srdce, jak jsme spolu seděli pod platanem na jaře“ (I. Manzhura).

"Arkadiji, ty to neuděláš!" Lízina slova a postava jsou plné autority. "Jestli to neudělám, mé srdce, zítra tě oberou na kost a pozítří se ke mně dostane tvůj boží lid." (M. Stelmakh).

"Tak ti za všechno děkuju, kozáče, srdce moje," řekl nakonec žhář." (D. Mordovec).

„Kalina a malina, strom roste! Kdo tě obejmě, děvče, srdce moje?“ (S. Rudanskij).

"A ty, srdíčko, nebuď smutná a opři se o mě, dobrého člověka..." (L. Hlibov).

Ve výkladovém slovníku můžeme nalézt další význam slova *srdce*, který není omezen jeho doslovným fyzickým smyslem. Tento přenesený význam odkazuje na emocionální sféru a zahrnuje projevy jako hněv nebo podráždění. Tedy slovo *srdce* není pouhým orgánem v lidském těle, ale také nese s sebou další abstraktní konotace spojené s emocemi a psychologickými projevy, tentokrát s negativními emocemi.

„Zdalo se, že Solomija svou nemoc prospala, jako by to byla jedna dlouhá noc, a teprve teď ráno se znovu probudila se starým srdcem, se starým pocitem nelibosti“ (I. Nečuy-Levytsky).

„Hlas Kalenyka Romanovyče byl rozzlobený, ale zněl spíš jako otcovo bručení než jako srdce“ (I. Senčenko).

Když se zabýváme slovem *srdce*, můžeme v jeho výkladu narazit na další definici, která nás vede k pohledu na etymologii a původní význam tohoto slova. Nejde pouze o český jazyk, podobný koncept lze nalézt i v ukrajinštině, kde slovo *серце* označuje hlavní, nejdůležitější část nebo střed něčeho.

Studium etymologie slova *srdce* odhaluje dynamiku, jakou prošly jazykové struktury a jak se významy slov vyvíjely a adaptovaly v průběhu času. Etymologický pohled otevírá prostor pro sledování historických změn a kulturních vlivů, které formovaly termín a přispěly k jeho současné podobě.

„Srdce organizace se nacházelo zde, v jeskyni, a bylo třeba řídit její činnost tak, aby její rytmický tep byl cítit v každé vesnici, v každém domě“ (D. Bedzik).

„Velení mělo za úkol co nejdříve obsadit Záporoží, srdce jižního průmyslu“ (Jakiv Baš).

„Hlavní jednotka pro odběr vody je srdcem systému, který žene životodárnou vláhu na pole prostřednictvím tepen – kanálů“ (z populárně naučné literatury, zdroj není uvedeno).

Výraz *srdce* se používá také pro označení části zvonu, *srdce* představuje kovovou válcovitou část umístěnou v jeho vnitřním prostoru. Tato část zvonu, někdy označovaná také jako *jazyk*, zaujímá klíčovou pozici v mechanismu zvonu. Její struktura a umístění mají vliv na zvukové vlastnosti zvonu a ovlivňují zvukové vibrace, které jsou vytvářeny při jeho zvonění. Srdce zvonu je tedy klíčovým prvkem, který vytváří zvuk a ovlivňuje charakter tohoto znění.

„Stará zvonice... Ze srdce zvonu padá provaz. Měsíční noc. Kostelní strážný odbíjí hodiny“ (I. Mykytenko).

„Chtěl vytáhnout lano, napínal a tahal za něj, ale těžké kovové srdce sotva dosáhlo na okraj zvonu“ (M. Stelmach).

4. Analýza českého a ukrajinského korpusu

Analýza kolokací s lexémem *srdce* na základě českého národního korpusu.

V této kapitole bude provedena analýza jednotlivých kolokací s lexémem *srdce* na základě dat z Českého národního korpusu. Dále budou porovnány překlady tohoto lexému v českých a ukrajinských textech.

Kolokace s lexémem *srdce* můžeme primárně rozdělit podle tematických oblastí, které reprezentují, a na základě specifických vlastností, které vyjadřují. Budeme je klasifikovat do oblastí zahrnujících morální vlastnosti, velikost a sílu charakteru, odvalu. Kromě toho se obrátíme na paralelní korpus českého a ukrajinského jazyka a podíváme se na varianty překladů ustálených spojení, které se vztahují k lexému *srdce* v českém a ukrajinském jazyce.

Především se podíváme na vybrané kolokace s lexémem *srdce* zaměřené na rovinu lidských vlastností. Podrobněji se podíváme na slovní spojení *dobré srdce*, *měkké srdce*, *otevřené srdce*

V rámci analýzy lexému *dobré srdce* z Českého národního korpusu lze pozorovat, že toto slovní spojení se v českém jazykovém prostředí často používá v souvislosti se štědrostí a velkorysostí. Konkrétně se tento frazém objevuje, když mluvčí povídá o člověku, který je ochoten dávat, darovat či přispívat, přičemž tento akt je chápán jako důkaz jeho dobrého charakteru. Tato štědrost není vnímána jen materiálně, ale zahrnuje širší pojetí, kdy *dobré srdce* odkazuje k ochotě pomáhat a podporovat druhé, často bez očekávání oplacení.

„Má moc dobrý srdce a platí víc než jinde - dobré srdce jako štědrost.“⁴

“Paní domovnicková musila být dobrého srdce, protože hned našla dva staré hliněné džbány a Kája do nich natočil vodu, poprosil o špetku soli, nasypal ji do džbánu, vložil do nich povadlé růže, pokropil je hodně po květech a poděkoval.”⁵

"Nemám zájem na tom, abych honil Wandu, Eltone, a co se týče tebe, řekněme, že věřím tomu, žes jim prokázal tu laskavost a seznámil je z dobrého srdce a žes za to nic nevzal. Ale rád bych si s Wandou popovídal a čím dřív, tím líp."⁶

Zajímavý je také emocionální aspekt tohoto frazému. *Dobré srdce* v sobě nese i konotaci laskavosti a měkkosti, kdy jeho nositel není zbytečně tvrdý či přísný, ale naopak přátelský a ochotný promíjet.

“Obyčejný člověk nemůže mít nikdy dobré srdce - jinak by bylo dobré srdce něčím špatným. Dobré srdce je privilegiem velkých lidí. Ano! Dobré srdce je něco vznešeného - tedy vzácného - jak končí Spinosova Ethika.”⁷

"Jenže to byl docela jinej případ. Ten člověk to udělal ze zlý vůle, zatímco naše Bety z dobrého srdce."⁸

⁴ Hostovský, Egon (1967): *Cizinec hledá byt*. Praha: Odeon.

⁵ Háj, Felix (1990): *Školák Kája Mařík [1.–3. díl]* Praha: Vyšehrad.

⁶ Robinson, Frank M. - Scortia, Thomas N. (1990): *Prométheus v plamenech*. Překlad: Hilská, Kateřina - Hilský, Martin. Praha: Svoboda.

⁷ Klíma, Ladislav (1991): *Sus triumfans*. Praha: Pražská imaginace.

⁸ Dietl, Jaroslav (1996): *Nemocnice na kraji města*. Praha: Columbus.

“Velká žena s velkým dobrým srdcem, ale rozčilit se dovedla.”⁹

To je patrné i z dalších frazeologismů, v nichž se srdce spojuje s adjektivem *měkké*. Výraz *měkké srdce* se v české frazeologii používá pro označení člověka, který je snadno ovlivnitelný city, má sklon ke smilování a není nakloněn tvrdosti či agresi. Tento frazém odkazuje nejen na emocionální vnímavost, ale i na ochotu otevřít se druhým.

“Já mám možná měkký srdce, jenže vím, kterejm lidem ho votevřít.”¹⁰

Zajímavým rysem je propojení frazémů *dobré srdce* a *měkké srdce* s otevřeností a důvěrou. V korpusových textech nacházíme příklady typu: „Mám možná měkké srdce, jenže vím, kterým lidem ho otevřít.“ Zde se ukazuje, že byt' je měkkost srdce spojena s laskavostí a citlivostí, její nositel si je vědom, že svou vstřícnost a důvěru nemusí nabídnout každému. Měkké srdce je tedy nejen symbol laskavosti, ale i rozvážné empatie.

“Můžeš se obrátit na muže a doufat aspoň v pozorné ucho a otevřené srdce!”¹¹

Tyto frazémy lze chápat jako vnitřně propojené. Frazeologismy sdílejí společné rysy emocionální otevřenosti, přátelskosti a ochoty pomoci, přičemž jednotlivé fráze se mohou v kontextu vzájemně proplétat a posilovat.

Co se týče slovních spojení souvisejících s velikostí a silou charakteru, podíváme se taková slovní spojení jako *velké srdce*, *široké srdce*, *obrovské srdce*.

Velké srdce je kolokací, která se primárně používá k popisu vlastností člověka, jako jsou dobrosrdečnost a ochota pomoci druhým. Je zajímavé, že i když by se mohlo zdát, že výraz *velké srdce* může někdy označovat fyzickou vlastnost, na to v korpusu skoro nenarazíme na rozdíl od kolokace *obrovské srdce*, o které budeme mluvit později.

“Měl příliš velké srdce pro tohle nemilosrdné město, přestože si tady připadal víc doma než kde jinde ode dne, kdy ho vlastní matka přenechala sestře s barákem a penězi na školy. A mít příliš velké srdce nebylo k ničemu.”¹²

Občas velikost srdce symbolizuje míru schopnosti projevat empatii a soucit, to znamená, že je možné dohledat nejen výraz *velké srdce*, ale i superlativum jako *největší srdce*.

“Já vím, že zbožňuješ zvířata a máš největší srdce ze všech dospívajících dívek, které jsem kdy měla možnost poznat, ale proboha tě prosím, nedělej to.”¹³

Zároveň slovní spojení *velké srdce* může odkazovat na odvahu a odhodlanost osobnosti

To je ta odvaha, to je to velké srdce, o kterém jste hovořila ...”¹⁴

Široké srdce je kolokace, která se významově odlišuje od *velkého srdce*. Zatímco *velké srdce* spíš popisuje míru laskavosti a snahy pomoci, *široké srdce* odkazuje na otevřenost a toleranci

⁹ Balabán, Jan (2000): Černý beran. Brno: Host.

¹⁰ Sillitoe, Alan (1965): Osamělost přespolního běžce. Překlad: Pujman, Petr - Škvorecký, Josef. Praha: SNKLU.

¹¹ Pargeter, Edith (2002): Krvavé pole shrewsburské. Překlad: Pošustová, Stanislava. Praha, Litomyšl: Paseka.

¹² Novák, Jan (1992): Miliónový jeep. Překlad: Kořán, Jaroslav. Brno: Atlantis.

¹³ Riceová, Luanne (2006): Když zhasne hvězda. Překlad: Káňová, Martina. Praha: Ikar.

¹⁴ Hrabal, Bohumil (1993): Obsluhoval jsem anglického krále. Praha: Pražská imaginace.

vůči ostatním. Tím slovním spojením se vyjadřuje schopnost přijímat různé perspektivy, rozumět různým názorům a být otevřený k lidem, kteří mají jiné názory nebo zkušenosti. V tomto kontextu se *široké srdce* používá k popisu člověka, který dokáže akceptovat a chápat různé lidi, jejich emoce a pocity, aniž by hodnotil nebo odsuzoval.

“Ale měla dost *široké srdce*, aby se zabývala i mými trampotami a radovala se, jestliže se mi něco dařilo”.¹⁵

“Tehdy ještě nebyla tak stará, aby je nezvládla, a její *široké srdce* by jí nedovolilo zachovat se jinak.”¹⁶

“Musela mít opravdu *široké srdce*, když tak milovala svého otce, a ještě zbylo tolik pro mě!”¹⁷

Obrovské srdce je kolokace, která má dvě možné interpretace, doslovnou a přenesenou. V doslovném smyslu může označovat skutečnou fyzickou velikost srdce jako orgánu, zatímco v přeneseném smyslu *obrovské srdce* zdůrazňuje intenzitu emočních nebo morálních kvalit. Tento výraz může být použit k popisu osoby, jejíž laskavost, empatie nebo štědrost přesahuje běžnou míru.

Pokud porovnáme *obrovské srdce* s *širokým srdcem*, vidíme zde rozdíl ve směru, jakým jsou kvality osoby popisovány. Zatímco *široké srdce* se zaměřuje na schopnost zahrnout různé situace a lidi do svého pochopení, *obrovské srdce* představuje kvalitu, která je jaksi velkolepá, což ji staví nad rámec běžné lidské zkušenosti. Je to výraz, který používáme, když chceme vyjádřit, že kvalita srdce je natolik velká, že téměř nemá hranice.

“Rytmičké dunění připomínalo obrovské srdce bušící kdesi v útrokách lodí.”¹⁸

“Všichni říkají, že má obrovské srdce. Chce v téhle těžké době Číňanům a Mexičanům pomoci k vlastním podnikům.”¹⁹

“Nezdálo se mi jen, že mi celé tělo pulzuje jako obrovské srdce?”²⁰

Pokud se jedná o slovních spojeních, která odkazují na odvahu, podíváme se na takové příklady jako *odvážné srdce*, *statečné srdce*, *bojovné srdce*, *silné srdce*.

Kolokace *bojovné srdce* ve vybraných frazémeh ukazuje na soutěživost a schopnosti postavit se výzvám. Představuje člověka, který je připraven do akce, odhodlaný překonávat překážky a vyhrávat. Ve spojitosti s *bojovným srdcem* je patrná energie, která se projevuje nejen v metaforickém, ale i doslovném smyslu jako touha *bojovat* o vítězství, ať už v hrách nebo sportovních aktivitách. Tento pojem však nutně souvisí s fyzickým bojem. Může se používat ve sportovních kontextech, kde vyjadřuje oddanost týmu nebo hře, nebo v kontextu životních výzev, které člověk překonává s vnitřní silou a odhodláním. Bojovné srdce zde symbolizuje

¹⁵ Hugová, Lynne - Villegasová, Anna Tuttle (2004): *Oceán vzpomínek*. Překlad: Macháčková, Leona. Praha: Ikar.

¹⁶ Tučková, Kateřina (2012): *Žitkovské bohyně*. Brno: Host.

¹⁷ Brontě, Emily (2013): *Na Větrné hůrce*. Překlad: Hilská, Kateřina. Praha: Odeon.

¹⁸ Hawks, John Twelve (2008): *Temná řeka*. Překlad: Hollanová, Jana. Praha: Knižní klub.

¹⁹ See, Lisa (2010): *Dívky ze Šanghaje*. Překlad: Havlíková, Ludmila - Havlík, Tomáš. Praha: Baronet.

²⁰ X (1999): *Ikarie - povídky*, ročník 1999.

neustálý zápal a aktivní přístup k situacím, kde je důležité uspět nebo obstát. Tato kolokace se od jiných často liší tím, že zdůrazňuje víc soutěživý prvek než lidské kvality spojené s osobní odvahou nebo morální statečností.

Vyhráli jsme díky *bojovnějšímu srdci*, usnadnil nám to ale profesorský přístup Brna, jehož hráči se nevraceli do obrany.²¹

Hráči ukázali, že mají *bojovné srdce*, nejvíc z nich Pěnička.²²

Kolokace *statečné srdce* se zaměřuje na koncept odvahy a odhodlání překonat nejen fyzické, ale také emocionální a mentální výzvy. Oproti *bojovnému srdci*, které je často spojeno s touhou vyhrát nebo překonat soupeře, *statečné srdce* odkazuje k odvaze čelit nepříjemnostem, překážkám nebo obtížným situacím s vnitřním klidem a pevností. Takový člověk je schopen čelit obtížím, aniž by propadal strachu nebo panice, a jeho statečnost se odráží v jeho schopnosti postavit se svým strachům a čelit tomu, co je pro něj důležité.

Tento výraz často vyjadřuje vlastnosti, jako je odhodlání, vytrvalost a schopnost překonat nebezpečí nebo stresující situace. *Statečné srdce* je obrazem osoby, která neváhá jednat i v náročných chvílích, kdy je třeba prokázat nejen sílu, ale také morální odvalu. V tomto smyslu je *statečné srdce* blízké hrdinství, kde je jedinec ochotný riskovat a postavit se výzvám, které pro něj představují osobní zkoušku.

“Takové malé, a jak *statečné srdce*, odhodlané bojovat do posledního tepu.”²³

“A ty máš sice bystré uši a *statečné srdce*, ale když budeš předstírat spánek, přece jen budeš v nevýhodě.”²⁴

Kolokace *odvážné srdce* vyjadřuje především smělost, spontánnost a ochotu vykročit mimo vlastní komfortní zónu, aby člověk čelil novým výzvám nebo překonával dosud neznámé situace. Odvaha, spojená s touto kolokací, má často pozitivní význam. *Odvážné srdce* patří osobě, která neváhá jednat, i když není jasné, co ji čeká, a která má dostatek sebedůvěry, aby se pustila do nových zkušeností, aniž by příliš uvažovala nad možnými riziky.

Odvážné srdce lze vnímat jako více spontánní verzi *statečného srdce*. Zatímco *statečné srdce* může být více uvážlivé a zaměřené na překonání strachu, *odvážné srdce* spíše vyjadřuje chuť riskovat a prožívat dobrodružství. Odvaha zde představuje hlavně svobodu od strachu z neznáma nebo neúspěchu, a často odkazuje na přístup, kdy se jedinec nebojí vstoupit do nové situace, aniž by si byl jistý výsledkem. Tato kolokace má tak širší významový odstín a spojuje v sobě jak prvek osobního rozvoje, tak i touhu po objevování.

²¹ X (1997): Právo, 10. 11. 1997.

²² X (1994): Mladá fronta DNES, 2. 6. 1994.

²³ Sekotová, Jaromíra (1993): Ovidiova poslední láska [3. část] Brno: Atlantis.

²⁴ Petersová, Ellis (2004): Neobyčejný benediktin. Překlad: Pošustová, Stanislava. Praha: Mladá fronta.

Pokud máte *smělé a odvážné srdce*, nemusíte se bát.²⁵

Také se zaměříme na analýzu paralelního korpusu češtiny a ukrajinštiny. Ve většině příkladů české a ukrajinské *srdce* se překládá stejným způsobem, avšak občas mezi ukrajinštinou a češtinou lze pozorovat zajímavé rozdíly v používání výrazů spojených se *srdcem* a *duší*.

“Менеджерові групи відлягло від серця і він полегшено зітхнув.”²⁶

“Manažerovi kapely se z duše ulevilo.”²⁷

V ukrajinštině se pro vyjádření pocitu úlevy používá spojení *відлягло від серця*, což se v českém překladu objevuje jako *z duše ulevilo*. Ukrajinština tedy klade důraz na *srdce* jakožto metaforický zdroj tohoto pocitu, zatímco čeština využívá *duši*, která v tomto kontextu přebírá podobnou funkci.

“- Присягаюся, - вимовила Каллія, поклавши руку на серце.”²⁸

"Na mou duši," řekla Lady Callia a zagestikulovala na svých měkkých bílých prsou.²⁹

Zatímco ukrajinština má ustálené spojení *поклавши руку на серце* (doslova *položit ruku na srdce*) k vyjádření upřímnosti, v češtině se tento koncept v tomto konkrétním příkladu vyjadřuje spojením *na mou duši*. Opět zde dochází k zajímavému posunu: čeština přenáší upřímnost a pravdivost do oblasti duše, čímž se odlišuje od ukrajinštiny, kde je ekvivalentní metafora postavena na srdci.

Je patrné, že tyto rozdíly nejsou vzájemně zaměnitelné – například ukrajinština neumožňuje spojení *на мою душу* jako ekvivalentní výraz pro upřímnost. Tato specifická jazyková rozrůzněnost naznačuje odlišné pojetí metaforických představ o lidských pocitech a jejich zdrojích v obou jazycích, kde každý jazyk využívá jiné orgány nebo části těla k vyjádření hlubších pocitů a pravdivosti.

Další zajímavý rozdíl mezi ukrajinštinou a češtinou se ukazuje ve vyjádření smutku a bolesti.

“Викторе Никифоровічі, серце мене болить, коли я маю тому всьому прихли́зет.”³⁰

“Вікторе Никифоровичу, душа болить, коли диви́шся на все це.”³¹

Zatímco ukrajinština běžně používá spojení *душа болить* (doslova *duše bolí*) jako metaforu pro emoční bolest nebo smutek, čeština zde obvykle využívá *srdce*. Typickým českým výrazem je například *srdce mě bolí*. Tato metaforická odlišnost zdůrazňuje rozdílné vnímání zdrojů emocí v obou jazycích.

²⁵ Hlaváčková, Iva (2008): *Vládci Sedmihoří*. Praha: Fragment.

²⁶ Адамс, Дуглас: "Ресторан на краю всесвіту" переклад Насада, Павло

²⁷ Adams, Douglas: *Restaurant na konci vesmíru* překlad Hollanová, Jana

²⁸ Азімов, Айзек: *Друга фундація* переклад Очеретяний, Євген

²⁹ Asimov, Isaac: *Druhá nadace* překlad Drhová, Zuzana

³⁰ Айтматов, Чингіз: *Поправище* překlad Šlampová, Dagmar

³¹ Айтматов, Чингіз: *Плаха* переклад Прокопенко, Володимир

Je také zajímavé, že v ukrajinštině výraz *серце болить* (*srdce bolí*) není tak častý při vyjádření smutku, což kontrastuje s často používanou českou frází. Avšak v ukrajinštině se koncept bolesti více spojuje s duší než se srdcem, což ukazuje, jak se obě kultury a jazyky liší v tom, jak umísťují “těžiště” emocí. Tento rozdíl rovněž naznačuje větší důraz na duši jako na symbol psychické bolesti a smutku v ukrajinštině.

5. Vybrané deriváty lexému srdce v češtině

Srdečný versus srdeční

Rozdíl, který tvoří přípony přídavných jmen končících na -ný nebo -ní, je obzvláště zajímavý a často dělá velký problém zejména cizincům, kteří se zajímají o český jazyk. Obecně víme, že jen ve výjimečných případech ty přípony nemění význam, a máme stejná slovní spojení, nebo kolokace, které se dají s těmito slovy používat. Například, v češtině najdeme dublety obilní – obilný nebo čtvereční –čtverečný.³² V těchto příkladech psaní nebo výslovnost těchto slov totožná není, avšak víme, že ta slova nesou v sobě totožný význam. Zatímco většina slov, k základu kterých můžeme připojit obě dvě předpony -ný -ní, mění svůj význam a kolokace kvůli použití vybrané předpony

Nás bude určitě zajímat rozdíl mezi přídavnými jmény *srdeční* a *srdečný*. Podle pravidel českého jazyka, pokud máme možnost si vybrat mezi předponami *ný* a *ní* ve slovech, které mají stejný základ, používáme předponu *-ný* pro užití přídavného jména v přeneseném významu, zatímco předpona *ní* nese v sobě význam přímý. Na příkladě porovnání slovních spojení *srdečný člověk* a *srdeční choroba* je to vidět velice zřetelně. Když chceme popsat někoho, kdo má metaforicky řečeno *dobré srdce*, použijeme přídavné jméno s příponou přeneseného významu, kupříkladu *srdečný člověk*, zatímco když chceme popsat vlastnost konkrétního fyzického orgánu, použijeme předponu přímého významu, *srdeční nemoc* nebo *srdeční sval*.

Vaňková ve své práci „Co na srdci, to na jazyku“ (2005) uvádí další frekventované kolokace se slovem *srdečný*: *srdečný pozdrav, přání, přátelství, chování, smích, uvítání*. Tím přídavným jménem zdůrazňujeme spontánní a pozitivní projev upřímných emocí. Zároveň *srdečný* se dá říct o přátelském člověku nebo o prostředí, ve kterém se dobře cítíme. Podle Vaňkové *srdečný* znamená *jdoucí od srdce*.

Díky tomuto zajímavému morfologickému jevu můžeme předpokládat, že metafora *srdce* je tak pevně zakořeněná v lidském myšlení, že se v jazyce téměř totožně projevuje jak pro přímý, tak i přenesený význam slova *srdce*, když mluvíme o odvozeném přídavném jménu *srdeční* či *srdečný*.

Srdcař

Při podrobnějším zkoumání derivátů odvozených od lexému *srdce* v českém jazyce, formy a významy odvozených slov nám ukazují velice rozmanitý rozsah významů. Mezi různými substantivy se objevuje fascinující slovo *srdcař* jako derivát prvního stupně. To slovo je obzvláště zajímavé tím, že nese v sobě dva různé významy, a tím to jedno slovo si jakoby vytvořuje nějaký lingvistický kaleidoskop.

První význam lexému „srdcař“ nás zavádí do oblasti medicíny, protože se to slovo používá jako hovorová varianta termínu *kardiolog*, což je doktor, který se zabývá léčbou srdečních chorob. V tomto významu se slovo stává jakýmsi průvodcem v cestě k zachování lidského srdce ve zdraví.

³² Z dopisů jazykové poradně. Online. In: Naše řeč, ročník 68. 1985.

S druhým významem hovorového slova *srdcař* vstupujeme do absolutně odlišné oblasti, která by se dala popsat jako jakási sféra osobní motivace a nadšení. V tomto významu slovo *srdcař* souvisí se světem lidských pocitů a emocí, a vlastně popisuje lidi, které se do jakékoliv aktivity ponořují s energií, nadšením a inspirací. Často se tento výraz objevuje v kontextu sportovních soutěží, protože se přesně v takovýchto aktivitách srdce sportovce stává symbolickým motorem jeho úsilí a vytrvalosti, který ho vede k cíli. Ale dá se dohledat i jiné příklady, jako *firmu táhnou srdcaři*, což v tom případě znamená, že jen opravdově nadšení a motivovaní lidé ovlivňují úspěšnost a rozvoj firmy.

Takto rozmanitý význam slova *srdcař* nám zase ukazuje, že jazyk je dynamický a schopný se přizpůsobit různým kontextům. Tato jazyková pohyblivost otevírá prostor pro různorodější komunikaci a vyjadřování, kde každé slovo nese v sobě široké spektrum významů, které lze objevovat a propojovat s různými aspekty lidského života.

Všichni víte, že jsem stavitel-srdcař.

*Tohle je nejlepší srdcař na světě, doktor Doug Schreck.*³³

Srdcovka

Teď se podíváme na další zajímavý derivát odvozený od lexému „srdce“, konkrétně „srdcovka“, toto slovo nám nečekaně otevře překvapivou pestrost významů a propojení s různými aspekty českých reálií a českého jazyka. Toto slovo není jenom definicí pro různé pojmy, které svou formou připomínají symbol srdce, například rod rostlin, odrůda třešně nebo rod mořských mlžů, ale zároveň to slovo se dá najít i v hovorové podobě českého jazyka. Předně se zaměříme na spojitost srdcovky s pojmy z oblasti přírody a biologie, kde označuje různé rostliny a další objekty, které svým tvarovým uspořádáním připomínají srdce. Každý z těchto objektů nese v sobě odlišný význam, avšak kterýkoliv z těchto významů je spojen s jedinečným tvarem symbolu srdce.

Hovorové užití slova *srdcovka* překračuje hranice pouhého označení vnější podoby, a získává jiné, citové a emocionální zabarvení. V tomto významu se „srdcovka“ stává synonymem pro *srdeční záležitost*, tedy něco, na čem nám skutečně záleží. Zde je zajímavé, že sdílí spojitost s předchozím termínem *srdcař*. Zatímco *srdcař* se jeví jako subjekt, nositel vlastnosti, který aktivně miluje, *srdcovka* přichází jako objekt, což znamená něco, co je milováno námi samotnými. Kromě toho, můžeme si připomenout rozbor slova *srdce* v etymologickém slovníku a určitě si všimneme propojenost mezi českým *srdcovka* a latinským *credo*.

Zde je vidět že odvozená slova od lexému *srdce* *srdcař* a *srdcovka* nejsou pouze jednotlivými deriváty, mezi nimiž neexistuje souvislost, nýbrž mají nejen společný jazykový původ, ale i jakési smyslové a významové propojení. Je to spřažená dvojice, která nám otevírá prostor pro hlubší porozumění a rozmanitost výrazových prostředků českého jazyka.

*Chléb, špek a francovka, to je naše srdcovka!*³⁴

*Jo, holt. Princezna ze mlejna je moje srdcovka.*³⁵

³³ Rosen, A. – Šimčík, B. – Vavříň, M. – Zasina, A. J.: Korpus InterCorp – čeština, verze 16 z 12. 10. 2023. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2023. Dostupný z WWW <http://www.korpus.cz>

³⁴ Online. Dostupné z: <https://www.praha-vinor.cz/masopustni-pruvod-vinori/>

³⁵ Online. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/9066-princezna-ze-mlejna/recenze/?page=19>

Je jasné, že jde o srdcovku mnoha Pražanů.³⁶

Kapitán mužstva a zlínský srdcař Tomáš Janíček jeho slova podpořil.³⁷

Miláček tribun, respektovaný borec a hlavně obrovský srdcař Jaroslav Kolínek.³⁸

³⁶ Online. Dostupné z: https://www.metro.cz/praha/z-cisarske-louky-zastaveny-ostrov-proti-zamerum-developera-se-stavi-mistni-spolky.A191210_164205_metro-praha_hyr

³⁷ Online. Dostupné z: https://zlinsky.denik.cz/fotbal_region/fanousci-jsou-pro-nas-plusovy-tlak-20170804.html

³⁸ Online. Dostupné z: https://opavsky.denik.cz/fotbal_region/opavske-hvezdy-jaroslav-kolinek13092012.html

6. Vybrané frazémy se slovem *srdce* v češtině

V této podkapitole se podrobněji podíváme na frazémy, ve kterých je použit lexém *srdce*. Především ty frazémy roztrídíme podle významu a kontextu lexému *srdce*, totiž zkusíme najít určitou zákonitost v tom, jaké jsou tak zvané významové skupiny frazémů, ve kterých se lexém *srdce* objevuje.

Podle Vaňkové (2005) význam lexému *srdce* ve frazémech můžeme rozdělit do několika skupin:

1. *srdce* jako orgán nebo sídlo citů
2. opravdová podstata člověka, člověk sám, jeho nitro, skutečné myšlení a cítění
3. člověk z aspektu prožívajícího, cítícího centra bytosti, její podstaty (synonym duše)
4. láska milenecká, partnerská, zaslíbení věrnosti
5. láska v širokém smyslu slova: k lidem, zvířatům, světu, teologická
6. svědomí, starosti, obavy, trápení, odpovědnost
7. odvaha

1. Srdce jako orgán nebo sídlo citů

Často se lexém *srdce* objevuje ve frazémech jako orgán, avšak není to tělesný orgán v přímém slova smyslu, ale orgán/sídlo lidských pocitů. Odůvodnění toho tvrzení můžeme najít v tom, že docela často vidíme kontrast mezi srdcem a hlavou, kde *srdce* zastupuje oblast pocitového prožívání, zatímco hlava znamená rozum nebo pečlivé uvažování. Emočnost, vášně, láska a starost jsou spojeny s termínem *srdce* a odrážejí intenzitu prožitku, často ve spojení s dalšími významovými aspekty.

Jako příklad frazému, ve kterém *srdce* je orgánem citů, se dá uvést frazém *mít kamenné srdce*. V té větě vidíme pěknou ukázkou toho, že ten jakoby orgán pocitů je nefungující, totiž člověk je sám o sobě lhostejný vůči citům jiných lidí.

Můžeme najít krásný příklad používání tohoto frazému, v němž uvidíme tu kolokaci „kamenné srdce“ najednou v obou významech.

*Sochy se nesmějí, protože mají srdce z kamene*³⁹

To připadá jako výborný příklad používání tohoto slovního spojení, protože díky literárnímu prostředku zaznamenáváme to slovo „srdce“ v přímém a přeneseném významu najednou. Sochy opravdu mají kamenné srdce, protože jsou celé vyrobeny z kamene, a jejich vnitřní orgány si také představujeme jako něco z kamene. Avšak se tady určitě povídá ne o materiálu, z něhož je socha udělána, ale o tom, že socha nic necítí, nemá pocity, protože nemá orgány cítění, zejména *srdce*. Tím se narážíme na kognitivní metaforu. Kognitivní metafora, známá také jako pojmová metafora, je v kognitivní lingvistice pojmem, který označuje proces, při němž je určitá myšlenka nebo pojmová doména pochopena prostřednictvím jiné pojmové domény. Tento jev spočívá v tom, že abstraktní koncepty, které jsou obtížně uchopitelné samy o sobě, jsou vyjádřeny a zpracovány prostřednictvím konkrétnějších a smyslově založených zkušeností. V uvedeném příkladu kámen, který je studený a tvrdý je zdrojovou doménou, zatímco cílovou doménou, která symbolizuje lidské city je *srdce*.

³⁹ ŠEVČÍKOVÁ, Hana, 2003. Slovník myšlenek. Olomouc.

2. Opravdová podstata člověka, člověk sám, jeho nitro, skutečné myšlení a citění oproti tomu, co se projevuje navenek.

To, co je skryto uvnitř, se často projeví navenek. Někdy je z chování člověka zřejmá shoda mezi jeho vnitřním stavem a projevy, chová se spontánně, upřímně a srdečně. Takový člověk jedná bezprostředně, což znamená, že jeho vnitřní pocity jsou přímo viditelné ve způsobu, jakým se chová. Jeho upřímnost se projevuje v jeho činech a slovech, což vytváří dojem upřímnosti a srdečnosti.

Občas díky chování člověka můžeme spatřit, jaké je jeho nitro, totiž to, co vidíme navenek, se nějakým způsobem shoduje s jeho skutečným citěním a myšlením. Pokud popisujeme takového člověka z pozitivního hlediska, o něm povídáme jako o člověku upřímném nebo *srdečném*. Vaňková zde uvádí jako příklad slovní spojení *srdečný pozdrav*, v němž vlastně nepříjeme o smysl, pokud to slovo *srdečný* nahradíme slovem *upřímný*.

Když se mluví o srdci, stojí za to zmínit i další somatické frazémy a jejich roli v popisu lidského chování a lidských charakteristik. Vaňková tady zmiňuje další části lidského těla, totiž jazyk a ústa, které ve frazeologii zastupují prostředek verbální komunikace. Ve vybraných českých frazémeh lze spatřit určité opozitum „ústa – srdce“. Ústy můžeme někoho podvádět, vyjadřovat svou neupřímnost *má v ústech med, na srdci led* nebo jiné opozitum *ústa a srdce mu daleko od sebe stojí*. V těchto frazémeh se nám pěkně představuje srdce jako prvek upřímnosti, něčeho, co nemůžeme kontrolovat a ovládat, a proto to vyjadřuje naše opravdové pocity, zatímco ústa jsou prvkem, který je námi kontrolovány, totiž můžeme rozhodnout, řekneme-li jimi pravdu či lež. Avšak ústa nemusejí povinně vyjadřovat lež nebo pokrytectví, naopak v některých frazémeh můžeme najít absolutní shodu mezi pojmy *ústa a srdce*. Kupříkladu ve frazému *co na srdci, to na jazyku* vidíme propojení upřímných pocitů a upřímností samotného vyjadřování. Ale když říkáme *smrdí z huby i ze srdce*, tak myslíme tím, že člověk je odporný nejen ve svém mluveném projevu, ale i ve smyslu toho, jaké je jeho nitro, jeho chování a pocity.

Kromě souvislosti srdce s ústy v českých frazémeh a příslovích, najdeme i určité propojení jiného somatismu *očí* nebo *oko* se *srdcem*. Avšak na rozdíl od úst, oči nemohou lhát, totiž metaforický význam očí a srdce není protikladný, ba naopak, vyjadřují to, co lidé opravdu cítí a co upřímně mají na mysli (Vaňková, 2005). To nám odhaluje kupříkladu výraz *oko je do srdce okno*. Totiž člověk, který nechce dát najevo své reálné pocity nebo myšlenky, bude odvádět oči, neudržovat přímý oční kontakt, snažit se nedívat na člověka se kterým mluví, protože aspoň podle jazykového obrazu světa kvůli tomu, co v očích uvidíme, nahlédneme jakoby do samého lidského srdce, totiž do podstaty jeho osobnosti nebo duše. Jiný známý výraz *co oči nevidí, to srdce nebolí* nám ukazuje, že pokud něco nevidíme na vlastní oči, tak to netrápí ani naše srdce, totiž naše srdce a duši nezasahuje to, na co se nedíváme, oči v sobě představují něco jako spojovací uzel, který spojuje naše nitro a to, co je možné spatřit z vnějšku. To najdeme nejen v českých výrazech, poněvadž když se obrátíme k světové filozofii, najdeme myšlenky, které byly řečeny ještě v prvním století před naším letopočtem, konkrétně známý citát latinského filozofa *Amor ut lacrima: oculis oritur, in pectus cadit*. - *Láska je jako slza: vzniká v oku, dopadá do srdce*. V tomto výrazu je pěkně ukázána spojitost, o niž jsme zmínili předtím.

3. Člověk z aspektu prožívajícího, cítícího centra bytosti, její podstaty (synonym duše)

Srdce v textech je často nahraditelné lexémem *duše*. To se dá spatřit ve výrazech *nemít srdce* je totožné *nemít duši*, v hloubi srdce – v hloubi duše, z celého srdce – z celé duše, v koutku srdce – v skrytu duše, mít dobré srdce – mít dobrou duši, být duší něčeho X být srdcem něčeho.

Duše stejně jako srdce je neviditelná, je někde schována, ale stejně jako srdce je naším nitrem. Najdeme to i v ustálených výrazech *srdce moje* a *duše moje*. V náboženství duše je nehmotnou podstatou člověka, stejně jako srdce je podstatou a nitrem každé bytosti. Také můžeme uvést citát, ve kterém se popisuje propojení srdce a duše.⁴⁰

Vaňková odkazuje na Machka, když říká, že staří měli za to, že srdce je sídlem duše (podobně jako i ledviny a játra); proto dosud se klade srdce velmi často jako sídlo duševního života, odvahy, zmužilosti, lásky, nenávisti, radosti, žalu.

4. Láska milenecká, partnerská, zaslíbení věrnosti

V tomto významu slovo „srdce“ můžeme nahradit slovem „láska“ a tím zanecháme stejný význam.

Jako příklady tady Vaňková uvádí *srdeční problémy*, *srdeční záležitost*.

Jako příklad z lidového umění se dá uvést píseň, kterou ve své sbírce uvedl K. J. Erben:

*Vždycky mi říkala moje milá
že by se mnou srdce rozdělila:
když chtěla dělit
neměla nuž
já jí ho podával
nechtěla už!*

V tomto textu vidíme, že srdce je metaforickým naznačením lásky. Žena říkala svému milovanému, že ona by chtěla dát půlku své bytosti, ale když od řeči měla přijít k činu, začala se vymlouvat.

5. Láska v širokém smyslu slova

V tomto významu nemluvíme o lásce jako o romantickém citu, ale o lásce v širokém smyslu slova, což je láska k různým bytostem, totiž k dětem, kamarádům, zvířatům, ale zároveň to může být láskou k něčemu globálnímu nebo abstraktnímu, kupříkladu ke světu, k životu atd. Zase na srdce můžeme nahlížet prizmatem různých složitých abstraktních pocitů. Vaňková uvádí jako příklady složitých emocí altruismus, soucítění, přátelství, příchyllost, dobrota, ochota pomoci, upřímnost, spontánně projevovaná sympatie, bezprostřednost – srdečnost. To se pěkně ukazuje na frazémeh *Srdce na dlani* nebo *Srdce na talíři*.

6. Svědomí, starosti, obavy, trápení, odpovědnost

⁴⁰ VAŇKOVÁ, Irena. Na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal [online]. Dostupné z: http://antropolingva.eu/archiv/dkl2019.cz/prezentace/DKL2019_Vankova_Na_tvarei.pdf

Často slovo srdce v tomto smyslu souvisí s volbou, například *udělat něco s těžkým srdcem* nebo *udělat něco s lehkým srdcem*, nebo po tom, jak člověk něco svolí, tak mu spadne kámen ze srdce.

7. Odvaha

Odvaha má i jiné synonymum, *srdnatost*. Už kořen tohoto slova nám dává najevo spojitost mezi slovy *srdnatost* a *srdce*. Také samozřejmě najdeme výrazy *má odvážné srdce*, nebo *dotat si srdce*.

7. Přehled prací ukrajinských jazykovědců na téma frazém v ukrajinštině

V současném lingvistickém výzkumu roste zájem o studium somatických frazémů, které tvoří univerzální lexikální a tematickou skupinu slov v rámci lexikálního a sémantického systému každého jazyka, včetně ukrajinštiny. Badatelé se zaměřují na somatickou slovní zásobu s ohledem na to, že proces uvědomování si člověka jako jednotlivce začíná vnímáním prostřednictvím různých částí těla a smyslů. Názvy částí lidského těla jsou spojeny s "funkčními a tělesnými aspekty bytí" (Ivanova a Miteva, 2015), a vnitřní citový a smyslový svět je přiřazován jednotlivým orgánům.

V naší práci se zaměřujeme na somatické frazémy se slovem *srdce*, které v mnoha pohledech na svět získává symbolický význam a reprezentuje různé lidské emoce, pocity, nálady a prožitky. Výzkum lexému *srdce* otevírá cestu k lepšímu pochopení, jak lidské tělo a jeho části odrážejí jazykové koncepty a emocionální sféru. Je zřejmé, že somatické frazémy se slovem *srdce* mají bohatý kulturní a emocionální kontext, který ovlivňuje vnímání a komunikaci mezi lidmi.

Většina ukrajinských lingvistů zkoumá somatické frazémy se slovem *srdce* v rámci lingvokulturních aspektů jako kulturní koncepty. R. Ivanov charakterizoval koncept *srdce* jako součást konceptosféry "člověk" ve frazeologii ukrajinštiny a angličtiny (Ivanov, 2013). T. Prudnikova se věnovala studiu struktury a interakce pojmů *srdce*, *duše* a *mysl* ve frazeologických jednotkách ukrajinského jazyka (Prudnikova, 2011). Při analýze pojmů *srdce* a *duše* ve frazeologii ukrajinštiny a angličtiny dospěl N. Braginec k závěru, že ukrajinský model osobnosti vychází z opozice těla jako materiální složky *srdce* a *duše*, které tvoří morální a emocionální jádro člověka (Braginec, 2004).

Široký záběr prací byl věnován studiu užití pojmu *srdce* v dílech různých spisovatelů, s důrazem na jeho emocionální a hodnotící význam v literárním textu. T. Uvarova (2008) identifikovala specifické významy pojmu *srdce* v románu Vasyla Škljara, a ukázala, že jazykový obraz *srdce* v románu "Stín sovy" je složen ze sémiotických jednotek, jako jsou "nádobu citů a emocí", "láska v nejširším slova smyslu", "to, co v člověku vytváří duchovní a citový kontakt s druhým člověkem a s celým světem", "poznávací svět člověka", "duchovní centrum člověka, místo *duše*" (Uvarova, 2018). Lingvisty také zajímají mechanismy vzniku frazeologických jednotek se somatickým komponentem, jejich sémantika a národní specifika. S. Pomyrcha a M. Dziuba označují frazeologické jednotky s komponentem *srdce* za kordocentrické. Kordocentrismus je chápání reality ani ne tak myšlením - hlavou, ale *srdcem* - emocemi, pocity, nitrem, *duši*.

Srovnávací analýzu frazeologických výrazů se somatickými komponenty (zejména *srdce* a *duše*) v němčině a ukrajinštině provedli N. Korněva a O. Kovalenko, a upozornili na "frazeologickou ekvivalenci" komponentů *srdce* a *duše* v ustálených spojeních ukrajinského jazyka (Korněva a Kovalenko, 1995).

Po analýze jazykových a kulturních aspektů užití těchto jednotek v literárním textu ukrajinštině lingvisté dospěli k závěru, že ustálené výrazy s jádrovým slovem *srdce* (*duše*) nejlépe odhalují národní specifickou ukrajinského jazyka a charakterizují mentální základy Ukrajinců (Dziuba, 2015).

8. Vybrané frazémy s lexémem *srdce* v ukrajinštině

Srdce (duše) se chvěje. Аж серце (душа крається)

Někdo se něčeho velmi bojí, zažívá strach nebo cítí úzkost.

„Mám strach, když dávám koni pít. Bojím se na něj podívat a srdce se mi chvěje...“⁴¹ (S. Vasylčenko)

V tomto příkladu z ukrajinské literatury vidíme, jak v jedné ~~frazě~~ výpovědi se objeví nejen slovo *strach*, ale i frazém „srdce se mi chvěje“. Z toho důvodu nás může napadnout, že frazém *srdce se chvěje* není totožný významu slova *strach*, protože v takovém případě by to byla tautologie. Lze předpokládat, že v daném případě se jedná spíš o pocit úzkosti.

„Bavíme se, ale mé srdce se chvěje“ (Marko Vovčok).

Na rozdíl od předchozího příkladu zde nejsou uvedeny žádné další výrazy označující emoce, dá se však odhadnout, že ani v tomto příkladu se nemluví o strachu, ale spíše o nějaké hlubší a složitější emoci, jako je kupříkladu trápení.

Srdce (mi) z toho chladne. Аж холодне/захоллоло серце

Někdo je velmi ustaraný, znepokojený.

„Srdce mi chladne, když si vzpomenu, že nebudu pohřben na Ukrajině“ (T. Ševčenko).

V tomto frazému je možné spatřit emocionální reakci na nějakou situaci, typicky spojenou s obavami nebo taky s pocitem úzkosti. V tomto frazému vidíme používání slova *srdce* jako centrálního orgánu pro prožívání pocitů a emocí, jak to je zmíněno v práci I. Vaňkové. V těchto příkladech je vidět, že vnímání srdce jako centra pro emoce je typické i v ukrajinštině.

Srdce znehybnělo. Серце мре

Někdo má velké starosti, cítí náhlý strach, obavu, úzkost apod.

„Poznala ho, a srdce se jí znehybnělo, a on šel pryč zamyšlený, díval se na své nohy“ (O. Hončar).

„Zde z druhého domu se zvedl šílený hluk, smích, tleskání rukama. Vasylovi znehybnělo srdce“ (P. Mirnyj).

Tato fráze, ve své podstatě, symbolizuje stav náhlého emocionálního ztuhnutí nebo paralýzy, typicky vyvolaného silnými pocity úzkosti, strachu nebo obav. V tomto případě *znehybnění srdce* naznačuje, že někdo je zasažen nějakou událostí nebo myšlenkou, která vyvolává intenzivní emoční reakci. Tento stav může být doprovázen pocitem bezmoci, kdy člověk cítí, že není schopen reagovat nebo jednat v situaci, která ho tíží. Znehybnění srdce může být také spojeno s pocitem ohrožení, kdy někdo instinktivně reaguje na potenciální nebezpečí tím, že se zamrzne a soustředí na situaci nebo hrozbu.

S lehkým srdcem. З легким серцем

⁴¹ Pokud není uvedeno jinak, všechny příklady jsou převzaté z Horoch. *Slovník ukrajinských frazémů* [online]. Dostupné také z:

<https://goroh.pp.ua/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%86%D0%B5>

Bez jakýchkoli obav, bez lítosti, bez studu.

„Musii měl štěstí. Sám vládl koňmi Žezheri - baskytarskými, válečnými. Nedal to s lehkým srdcem Žezheri“ (V. Rechmedin).

„Uspokojiv tímto způsobem svůj smysl pro pořádek, Haške pravděpodobně střílel z parabely do "živých terčů" s lehkým srdcem“ (V. Kozačenko).

„Nepřichází k nám, jde stranou, po větru, - oddychla si konečně Solomija s lehkým srdcem“ (M. Kocjubynskij).

V daném případě frazém vyjadřuje určitý stav, ve kterém se člověk cítí bez obtíží, obav nebo pocitu viny. Tento stav může být spojen s radostí, bezstarostností nebo jinými pozitivními emocemi, které přispívají k pocitu lehkosti a jakési svobody. Fráze *s lehkým srdcem* často naznačuje, že člověk je osvobozen od emocionálních závazků nebo starostí a může jednat nebo rozhodovat s jasnou myslí a tzv. svobodným srdcem.

9. Vybrané deriváty lexému *srdce* v ukrajinštině

Серцеїд – *Srdcejid*

Odpovídající význam tohoto slova v českém jazyce je *dobyvatel ženských srdcí*. Podle ukrajinského výkladového slovníku, je *sercejid* takový muž, který má velký úspěch u žen. Najdeme ve slovníku i příklady z ukrajinské literatury.

„Víte, jaká myšlenka mě zaměstnává? Chtěl bych sedmému **srdcejidovi** zamotat hlavu a zamotat mu ji tak, že by se prostě zbláznil“ (L. Ukr., III, 1952).

„**Srdcejid** jako Pavel si nemohl nechat ujít příležitost, aby se nedomluvil s mladou ženou“ (Zban., Predzhnyvya, 1955).

Усердя – *Userďa*

je zastaralejší varianta slova *staraňist'*, což v překladu do českého jazyka je *pilnost* nebo *snaha*. Původ tohoto lexému najdeme ve staroslověněštině, -i a stejně jako řada dalších slov i toto původně staroslověnské slovo se zakotvilo v ukrajinském jazyce. Staroslovanské slovo *оусрьдѣ touha, snaha* je utvořeno z předpony *ous-* a kořene *srd-*, který se objevuje ve slově *srdce*. To je velice zajímavý objev, protože díky tomu můžeme vypátrat určitou souvislost mezi slovem *snaha* a *srdce*. Může nás napadnout nějaká lehčí spojitost s českým derivátem *srdcovka*, poněvadž to slovo znamená něco, na čem nám skutečně záleží.

Сердитися – *Serdytsia*

je český ukrajinský ekvivalent českého slova *zlobit se*. Avšak v ukrajinském jazyce pocit hněvu je těsně spjat se slovem *srdce*. Jak jsme již uvedli dříve, jeden ze sekundárních významů lexému *srdce* v ukrajinském výkladovém slovníku je spojen s negativními emocí. Připomeňme si již dříve zmíněný příklad od spisovatele Ivana Senčenko „*Romanovyče byl rozzlobený, ale zněl spíš jako otcovo bručení než jako srdce*“. Tady se nám představí určitý rozdíl mezi slovy *bručení* a *srdce*. Mohli bychom předpokládat, že v tom konkrétním příkladu slovo *srdce* je myšleno jako pocit hněvu nebo vzteku.

Deminutiv slova *srdce* v ukrajinštině je *серденько*.

10. Česká a ukrajinská synonyma ke slovu *srdce*

Při srovnání synonym ke slovu *srdce* se obrátíme na slovníky synonym obou jazyků. Synonyma jsou v podstatě souhrnem definic, které jsme dříve analyzovali ve výkladových slovnících. Tím pádem vytvoříme přístup, který pomůže nám porovnat synonyma slova *srdce* v tabulce a zjistíme, jestli jsou ta synonyma v češtině a ukrajinštině odlišná nebo podobná. Především uvedeme česká synonyma a k nim následně přiřadíme odpovídající ukrajinská slova na základě jejich významu.

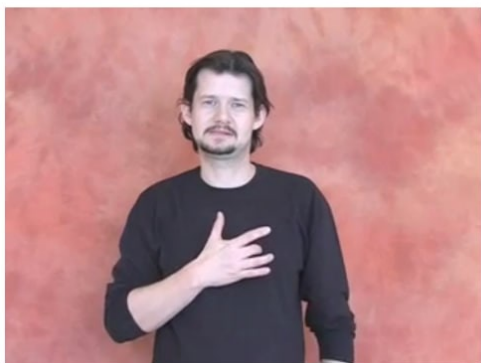
Česká synonyma	Ukrajinská synonyma	Podobnost
cít, nitro	Душа (duše)	Podobné výrazy
střed, centrum	центр, осереддя (střed, jádro)	Stejně výrazy
srdnatost, odvaha, zmužilost, statečnost	чуйність, сердечність, настрої, почуття (dojemnost, srdnatost, nálady, pocity)	Podobné výrazy
hrud', prsa, ňadra	-	Neexistuje
(karet.)herce, červené, červy	-	Neexistuje
-	Медуза (medúza)	Neexistuje
-	гнів, роздратовання (hněv, podráždění)	Neexistuje
-	телепень (srdce zvonu)	neexistuje

Jak je patrné z tabulky, při použití slova *srdce* jako o orgánu citů, jsou synonyma v češtině a ukrajinštině analogická. Avšak když dochází k analýze pojmu *srdce* ve významu jiných jevů nebo předmětů, nenajdeme shody v češtině a ukrajinštině. Kupříkladu, i když jde o antropocentrickém významu srdce, nenajdeme odpovídající synonymum v ukrajinštině. Označení karet v ukrajinštině nikoliv není srdce, ale черви (jen červy). Naopak, v češtině nenalezneme odpovídající synonym pro ukrajinské *гнів*, nebo zvláštní slovo pro označení srdce zvonu. Zajímavý je i ukrajinské synonymum *медуза*, protože tvarem se srdce medúze podobá.

11. Srdce a láska v znakovém jazyce

Zajímavé je porovnat slova *srdce* v českém a ukrajinském znakovém jazyce. Podle hypotézy amerického badatele historie vzniku jazyka G. Hughese, navržené v roce 1973, zvukové řeči lidí předcházely znakový jazyk, který začal spontánně vznikat 3 miliony let před Kristem. Znakovou řeč pak doplnil jazyk o 20 nebo 40 zvucích. Teprve 100 tisíc let před Kristem jazyk zvuků definitivně nahradil znakový jazyk. Zvukový jazyk se začal intenzivně rozvíjet až v posledních 100-40 tisících letech př. n. l. Moderní znakové jazyky se vyvinuly vlivem různých okolností. Zejména ve středověku byly zcela běžné klášterní znakové jazyky, které používali mniši v obdobích omezené hlasové komunikace. V 18. století se začal speciálně rozvíjet znakový jazyk, který se rozšířil po celém světě. K rozšíření a popularizaci znakového jazyka přispělo dílo Charlese-Michela Epeho, zakladatele znakové pedagogiky. Podle Vaňkové znakový jazyk je založen na překonceptuálních představových schématech. Když se obrátíme na porovnání lexému *srdce* v české s ukrajinské znakové řeči, uvidíme zcela totožná označení.

 srdce

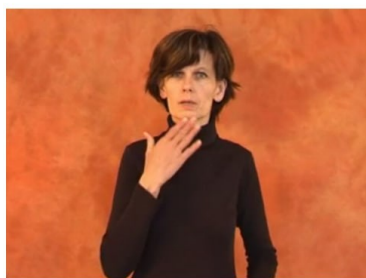

 srdce серце

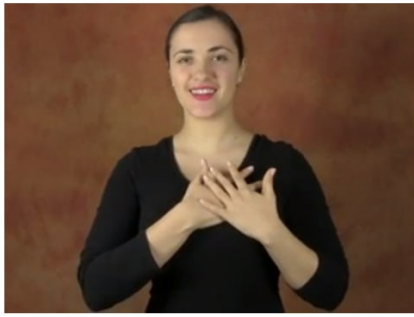
Avšak pokud porovnáme lexém *milovat/koxamu*, narazíme se na velkou odlišnost. V české znakové řeči *milovat* se označuje přiblížením prstů do úst.

 milovat

Přesto v ukrajinské znakové řeči *milovat* vypadá absolutně jinak. V tomto gestu se obě dvě ruce se přibližují a skládají se u srdce.

 milovat КОХАТИ

Díky tomu rozdílu lze vidět, že v ukrajinštině srdce jako orgán citů (v tom případě lásky) se odrazuje dokonce v znakové řeči, zatímco v češtině *láska* znakově souvisí nikoliv se srdcem, ale s ústy.

Kromě toho, v ukrajinštině existuje dvě slova na označení lásky - *любов* a *кохання*, a také máme slovesa se stejným základem *любити* a *кохати*. *Любов* (*любити*) je většinou používáno jako pocit hluboké srdečné náklonnosti k někomu nebo něčemu, na rozdíl od toho *кохання* (*кохати*) je pocitem hluboké srdečné náklonnosti k osobě opačného pohlaví.

12. Analýza jazykového obrazu srdce v české a ukrajinské lidové písni

V této kapitole se budeme podrobně věnovat lexému *srdce* a jeho odvozenin v ukrajinské a české lidové tvorbě. Budeme důkladně rozebírat různé významy tohoto lexému v širším kontextu a prozkoumávat, jak se stereotypy spojené se srdcem projevují v lidových písních obou národů. Podrobně se zaměříme na to, jak je koncept srdce prezentován a interpretován v různých kontextech lidových tradic, a jakým způsobem tyto interpretace odrážejí kulturní představy. Kromě toho se budeme zabývat i srovnávací analýzou českého a ukrajinského pojetí srdce, kde si dáme pozor na nacházení případných rozdílů a podobností. Budeme zkoumat, jakým způsobem se tyto kulturní odlišnosti a podobnosti projevují v symbolice, metaforách a tematických motivech spojených se srdcem v lidové tvorbě.

12.1 Líto, líto přichází⁴²

Líto, líto přichází,

srdce mé se leká:

každej tu na mě žaluje,

každej na mě šteká.

Sestra, matka zbraňuje,

tatík ještě více:

já tebe přece nenechám,

moje zlaté dívče!

V této lidové písni je lexém *srdce* prezentován jako stereotyp symbolizující trápení a obavy. Pro lepší pochopení této písně ji analyzujeme ze stylistického hlediska. Lyrický subjekt vyjadřuje svůj vnitřní boj a strach, což je patrné již v prvním řádku. K zesílení pocitu trápení je použit stylistický prostředek elipsa: opakované použití slov *líto* a *každej* zdůrazňuje pocit osamělosti a zvyšuje intenzitu smutku a neštěstí, které lyrický subjekt prožívá.

V řádku „srdce mé se leká“ je srdce personifikováno, aby vyjádřilo pocit strachu a úzkosti. Tato personifikace umožňuje čtenáři vcítit se do emocionálního stavu subjektu, čímž se zvyšuje empatie a porozumění jeho situaci. Opakování slov *líto* a *každej* nejenže vytváří rytmus a strukturu písně, ale také zesiluje pocit neustálého tlaku a kritiky, které subjekt pociťuje ze svého okolí.

Navíc, použití kontrastu mezi jednotlivými postavami v básni, jako je „sestra, matka zbraňuje, tatík ještě více“, a něžným výrazem pro milovanou osobu „moje zlaté dívče!“ zdůrazňuje konflikt mezi rodinnými očekáváními a osobními touhami. Tento kontrast odhaluje hluboké emocionální napětí, které subjekt zažívá, a zdůrazňuje jeho odhodlání překonat překážky, aby mohl být se svou milovanou osobou. Kromě toho je zvláště pozoruhodné, že v této písni není lexém *srdce* použit jako apel na lásku a milovanou ženu, jak by se dalo očekávat v kontextu milostné písně.

⁴² Prostonárodní české písně a říkadla [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/64/89/81/prostonarodni_ceske_pisne_a_rikadla.pdf

12.2 Смутний вечір, смутний ранок⁴³⁴⁴

Смутний вечір, смутний ранок,
Десь поїхав мій коханок.
Десь поїхав та й бариться,
Серце ж моє печалиться.

Десь поїхав та й немає,
Серце ж моє умліває.
Ой вийду я на той ганок,
Чи не їде мій коханок.

Ой він їде, а я бачу,
Він сміється, а я плачу.
Він сміється ще й моргає,
Нагайкою коня крає.

Нагайкою коня крає,
Всю Україну об'їжджає.
Як об'їхав всю Україну,
Пустив коня на долину.

Пустив коня на долину,
А сідельце під калину.
А сідельце під калину,
Сам ліг спати на годину.

Спав годину, спав другуго,
Ще й третюю щасливуго.
Добра була годинонька,
Що прибула дівчинонька.

Та й боїться приступити,
Щоб козака не збудити.
Та вирвала травиченьку,
Та вдарила по личеньку:

"Вставай, козак, годі спати,
Бо йдуть турки коня брати.
Бо йдуть турки з татарами,
Возьмуть коня з поводами.

Возьмуть коня ще й сідельце,
Тебе заб'ють, моє серце.
Возьмуть коня - другий буде,
Тебе заб'ють - то жаль буде“.

Smutný večer, smutné ráno,
někam odjel můj milý.
Někam odjel a zdržuje se,
mé srdce se však trápí.

Někam odjel a není,
mé srdce však omdlévá.
Ach, vyjdu já ven, podívám se,
jestli můj milý nejede pryč.

Ach, on jede a já vidím,
on se směje a já pláču.
On se směje a ještě mrká,
bičem koně pohání.

Bičem koně pohání,
celou Ukrajinu objíždí.
Když objel celou Ukrajinu,
pustil koně na dolinu.

Pustil koně na dolinu,
sedlo pod kalinu.
Sedlo pod kalinu,
sám si lehl spát na hodinu.

Spal hodinu, spal druhou,
ještě i třetí šťastnou.
Dobrá byla ta hodinka,
když přišla dívčinka.

A bojí se přistoupit,
aby kozáka nevzbudila.
Tak vytrhla trávu,
a udeřila ho po tváři:

"Vstávej, kozáku, dost už spaní,
Turci jdou koně brát.
Turci jdou s Tatary,
vezmou koně i s uzdou.

Vezmou koně i se sedlem,
tebe zabijí, mé srdce.
Vezmou koně - druhý bude,
tebe zabijí - to bude škoda“.

⁴³ Všechny překlady lidových písní z ukrajinštiny do češtiny jsou provedeny autorkou bakalářské práce T. Solomadinou.

⁴⁴ Пісенний вінок: Українські народні пісні / Упорядник Андрій Михалко. – Київ: Криниця, 2007

V té ukrajinské lidové písni se jedná o tématech lásky, odloučení a hrdinství, které jsou typické pro ukrajinskou lidovou tvorbu. Píseň vypráví příběh mladé ženy, která truchlí nad odchodem svého milého, což vyjadřuje hluboký pocit smutku a osamělosti. Její milý odjel a zdržuje, což způsobuje, že její srdce trpí a je neklidné.

První část písně se zaměřuje na smutek a úzkost hlavní postavy, která očekává návrat svého milého. Použití opakujících se obrazů "смутий вечір, смутий ранок" (smutný večer, smutné ráno) zdůrazňuje neustálou bolest a čekání. Toto čekání a nejistota vytvářejí silné emocionální napětí. Když žena nakonec spatří svého milého, zažívá smíšené pocity. Vidí, že se směje, zatímco ona pláče. Tento kontrast zdůrazňuje rozdílné vnímání situace oběma postavami a posiluje téma lásky a bolesti. Smích milého a jeho mrkání může symbolizovat jeho bezstarostnost nebo radost z návratu, zatímco její slzy a smutek odrážejí hluboké emocionální zapojení do vztahu. Druhá polovina písně vede nás k tématu hrdinství a nebezpečí. Milý, který je kozákem, je zobrazen jako hrdina, který objíždí celou Ukrajinu a čelí nebezpečím. Symbolika koně, který je puštěn na dolinu, a sedla pod kalinu, poskytuje obraz odpočinku a dočasného klidu.

Píseň má pravidelný rytmus a rým, což je typické pro lidové písně. To usnadňuje zapamatování a zpěv. Opakování určitých veršů (např. "Серце ж моє печалиться") posiluje emocionální dopad a zvýrazňuje hlavní téma písně. V písni se často personifikuje srdce které *печалиться* (trápí se) a *умливає* (omdlévá), což zdůrazňuje emocionální prožívání hlavní postavy. Také vidíme, že v tomto textu se občas používají paralelní struktury (např. "Він сміється, а я плачу" – on se směje, a já pláču), aby to zvýraznilo kontrasty mezi postavami a jejich pocity.

Lexém *серце* hraje v písni klíčovou roli jako nositel emocí a citového prožitku. Srdce je zde symbolem lásky, bolesti a úzkosti. Jeho časté opakování vytváří jednotící prvek, který spojuje jednotlivé části písně a zdůrazňuje emocionální hloubku prožitků hlavní postavy. Srdce jako emocionální střed je v písni symbolem emocí a citových prožitků. Píseň používá srdce k vyjádření hlubokých citů, jako je smutek, úzkost a láska. Časté použití slova *srdce* pomáhá posílit hlavní emocionální téma písně a udržuje posluchače soustředěného na vnitřní svět postavy. Srdce jako symbol lásky, která trpí a je zraněná odloučením, je ústředním motivem písně. To přidává hloubku a rozměr vztahu mezi milenci.

Píseň je hluboce zakořeněna v ukrajinské lidové tradici, která často čerpá z témat lásky, hrdinství a boje. Kozák jako postava představuje tradiční obraz ukrajinského bojovníka, který je nejen statečný, ale také citlivý a schopný hluboké lásky. Tím způsobem se píseň stává nejen příběhem o osobní lásce, ale i o národním hrdinství a identitě.

12.3 Otázka k lásce⁴⁵

Kde, lásko, kdes byla,

že jsi tu nebyla?

bez tebe v tesknosti

žiju v své mladosti

⁴⁵ Prostonárodní české písně a říkadla [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/64/89/81/prostonarodni_cke_ke_pisne_a_rikadla.pdf

kde pak jsi chodila?
„Po horách, po lesích,
po městech i po vsích,
všude jsem chodila,
spáti jsem nedala,
srdce jsem trápila.“

V této české lidové písni se hlavní postava obrací na personifikovanou lásku s otázkou, kde se nacházela. Hlavní postava vyjadřuje, jaký je život bez lásky, charakterizovaný smutkem a teskností. Láska, zosobněná jako putující bytost, odpovídá, že byla všude – po horách, lesích, městech i vesnicích – ale zároveň přiznává, že všude způsobovala trápení srdce a nedávala spánek. Tato personifikace přidává písni pohádkový nádech a umožňuje zobrazení lásky jako aktivního činitele, který ovlivňuje životy lidí. Píseň tak tematizuje pocity ztráty, touhy a trápení, které jsou často centrálními motivy v lidové tvorbě.

V té písni lze spatřit dialogickou formu, ve které je píseň komponována, což přidává dynamiku a hloubku vyprávění a umožňuje detailnější zobrazení emocionálních prožitků postav. Opakování struktur (např. "po horách, po lesích, po městech i po vsích") zdůrazňuje všudypřítomnost lásky a její neklid. Lexém *srdce* hraje v této písni klíčovou roli jako nositel emocí a citových prožitků. Srdce zde vystupuje jako centrální symbol emocí. Trápí se v případě, kdy není láska, což zdůrazňuje intenzitu citového prožitku hlavního hrdiny. Srdce je zde zobrazeno jako místo, kde se koncentruje veškerá bolest a utrpení, což dodává písni hloubku.

12.4 Сонце низенько⁴⁶

Сонце низенько,
Вечір близенько,
Спішу до тебе,
Лечу до тебе,
Моє серденько!

Ти обіщалась
Мене вік любити,
Ні з ким не знаться
І всіх цураться,
А для мене жити.

Серденько моє,
Колись ми обоє
Любились вірно,
Чесно, примірно
І жили в покої.

Ой, як я прийду,
Тебе не застану,

Згорну я рученьки
Згорну я білії
Та й нежив стану...

Slunce je nízko,
Večer je blízko,
Spěchám k tobě,
Letím k tobě,
Moje srdíčko!

Slíbila jsi mě
Věčně milovaní
Nikoho neznati
Všem se vyhýbati
Pro mě žiti.

Srdíčko moje,
Kdysi jsme oboje
Milovali se věrně,

⁴⁶ Малина В. Народне мистецтво Півдня України. Кінець 19 – початок 20 ст.: На матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей / В. Малина. – Миколаїв: Артіль «Художній крам», 2007.

Čestně a vzorně.
Byli jsme spokojeni.

Ach, když já přijdu
Tě neuvidím
Složím své ruce
Své ruce bílé
A tak zahynu.

Tato píseň je pronikavá pocity lásky, ztráty a touhy, v níž se pojednává o touze a smutku, které prožívá hlavní postava kvůli lásce. Vypravěč se snaží co nejrychleji dostat k milované osobě, kterou nazývá *серденько* (srdíčko). Píseň vyjadřuje hlubokou lásku, kterou hlavní postava cítila v minulosti, a obavy z možnosti, že tuto lásku ztratí. Hlavní postava vzpomíná na dobu, kdy se s milovanou osobou vzájemně věrně a čestně milovali. Obavy a smutek vypravěče kulminují ve verši, kde se připravuje na nejhorší, pokud svou milovanou nenajde doma, tak je připraven ztratit vůli k životu.

Na použití slova *srdce* v této písni lze nahlížet z několika kulturních a jazykových hledisek. Především nemůžeme opomenout kulturní kontext této lidové písně, která se později obrátila na píseň. Zmínku té básně můžeme najít obzvlášť v první v dějinách Ukrajiny prostonárodní opeře „Natalka-Poltavka“, v jejichž textu byly použity jak autorské, tak i lidové básně. Autorský text k té opeře vytvořil Ivan Kotljarevskij, zatímco hudbu složil skladatel Mykola Lysenko. Ta píseň se představuje v opeře jako árie Petra, což zahrnuje ji do širšího dramatického kontextu.

Existuje také několik verzí autentického lidového textu. Píseň oslavuje lásku chlapce a dívky, kteří čekají na večerní setkání. Ukrajinské slovo *серденько* je zdobnělinou slova *серце*. Používá se k vyjádření něhy, pocitů, které jsou plné citového vzrušení. V tomto kontextu se nevztahuje pouze na fyzický orgán, ale také na jeho vnitřní svět, pocity a duši. Použití slova *serdenko* v básni zvyšuje její poetickou a emocionální expresivitu. Dodává textu něhu a zranitelnost, jakousi jemnost a křehkost, čímž se báseň stává intimnější a osobnější. V kontextu této básně slovo *srdce* odráží velkou hloubku pocitů hlavního hrdiny, jeho touhu a ztrátu. Stává se symbolem milované osoby, která zůstává v srdci i po odloučení a touze po ztraceném.

12.5 Jaky bych srdce měl⁴⁷

Jaky bych srdce měl,
abych si nezpomněl
na naše předešlé
milování:
naše milování
přišlo v rozkotání;
už je, má panenka,
konec s námi!

⁴⁷ Prostonárodní české písně a říkadla [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011 Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/64/89/81/prostonarodni_ceske_pisne_a_rikadla.pdf

Když jsem šel okolo
háje zeleného,
koukaly tam za mnou
černé oči:
oči nekoukejte,
radši se schovejte,
ať se mi srdéčko
nerozskočí!

Lidová píseň "Jaký bych srdce měl" se zaměřuje na téma ztracené lásky a citové bolesti. Lyrický subjekt vyjadřuje smutek nad koncem romantického vztahu a vzpomíná na minulé milování, které se rozpadlo. Píseň kontrastuje vzpomínky na radostné chvíle s nynějšími pocity zklamání a žalu. Tato píseň využívá kontrastu mezi minulostí a přítomností. Vzpomínky na šťastné chvíle "naše předešlé milování" jsou postaveny do protikladu s aktuálním stavem "už je, má panenko, konec s námi". Tento kontrast zvyšuje dramatický účinek textu.

V písni se lexém *srdce* objevuje v několika podobách: *srdce*, *srdéčko*. Tento lexém hraje klíčovou roli v expresi citů a emocí lyrického subjektu.

Jaký bych srdce měl

Zde je srdce symbolem emocionální schopnosti a paměti. Otázka „Jaké bych srdce měl“ naznačuje pochybnosti a pozorování sebe sama ohledně schopnosti zapomenout na minulost a posunout se dál.

ať se mi srdéčko nerozskočí

Deminutiv *srdéčko* posiluje emocionální zabarvení a intimnost výpovědi. Obava, aby se "srdéčko nerozskočilo", vyjadřuje křehkost a zranitelnost lyrického subjektu. Tento výraz zdůrazňuje intenzitu pocitů a citovou bolest, která může vést až k symbolickému "roztržení" srdce.

12.6 Ой на Івана, та й на Купала⁴⁸

Ой на Івана, та й на Купала Там дівчинонька квіти збирала.	Ó, na Ivana, na Kupala, Tam dívčina kvítí sbírala.
Квіти збирала, в пучечки клала, До річки несла, в воду пускала	Kvítí sbírala, do svazků vázala, K řece nesla, do vody dávala.
"Ой світи, сонце, світи та й не грій, Щоб мій віночок та й не згорів.	„Ó, svit' slunce, svit' a nehřej, Aby můj věneček neshořel.
Щоб мій віночок живим зостався Та й миленькому в руки дістався".	At' můj věneček zůstane živý, At' ho dostane můj milý.“
Пливи, віночку, по синій хвилі До тої хати, де жиє милий.	Pluj, věnečku, po vlně modré K domu, kde je můj milovaný.
Поплив віночок та й за водою, Серце дівоче забрав з собою.	Věneček odplul s vodou, Srdce dívky vzal s sebou.

V této písni zaměříme nejen na stylistické prostředky a obsah písně, ale i přiblížíme širší kulturní kontext. V té písni se popisuje starobylý ukrajinský svátek Ivana Kupala, který se oslavuje na začátku července. Tento svátek má hluboké starověké kořeny a spojuje pohanské, křesťanské a folklorní prvky.

Hlavními rituály Ivana Kupaly jsou ohňové obřady, které symbolizují očištění, znovuzrození a nalezení lásky. Večer se mladí lidé shromažďují na svátečních loukách nebo u řek, aby zapálili obrovský svatojánský oheň, kolem kterého tančí, zpívají a skáčou přes oheň a vodu. Panuje přesvědčení, že tyto rituály mají magickou moc a pomáhají očistit se od negativní energie a získat štěstí a prosperitu. Mezi další důležité součásti tradice patří tkaní a koupání ve vodě, sběr léčivých bylin, zpívání koled, hajanky a různé zábavné hry. Tyto rituály a symboly mají hluboký vztah k přírodě, zemi a vesmírným silám a odrážejí ukrajinský pohled na svět a kulturní hodnoty. Tradice Ivana Kupaly je nejen způsobem oslavy letního slunovratu, ale také významným kulturním svátkem, který prolíná starobylé dědictví s moderními tradicemi. Tady se popisuje konkrétní tradice pletení věnců. Dívky pletly věnce z polních a lesních květin, nechávaly je plout po vodě a přály si (samozřejmě úspěšnou svatbu a krásného ženicha). Pokud věnec odplul daleko, přání se splnilo. Pokud by připlul ke břehu, musel by počkat do příštího roku. Chlapci chytali věnce a dívka musela políbit chlapce, který věnec dostal. Nebo spolu dokonce strávit celou kupalskou noc. Není divu, že po svátcích docházelo k mnoha zasnubám.

V té lidové písni se nám představuje dívka, která se obrací k přírodě, aby její věnec neshořel během toho, jak bude plout po vodě, poněvadž si přeje, aby ten věnec chytnul její ještě neznámý, ale už milovaný chlap. Věnec plyne po vodě a bere s sebou holčičí srdce. Metafora „vzal mi srdce“ nejčastěji je spojená v ukrajinštině se smrtí, avšak v tomto konkrétním případě jde o zamilování do lyrického subjektu, o kterém povídá dívka.

⁴⁸ Малина В. Народне мистецтво Півдня України. Кінець 19 – початок 20 ст.: На матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей / В. Малина. – Миколаїв: Артіль «Художній крам», 2007.

12.7 Vždycky mi říkala⁴⁹

Vždycky mi říkala
moje milá,
žeby se mnou srdce
rozdělila:
když chtěla dělit,
neměla nůž;
já jí ho podával –
nechtěla už!

Hlavní zajímavost této písně spočívá v její ironii. V textu se fráze „rozdělit srdce“ používá v doslovném významu, jako by skutečně mělo dojít k rozdělení srdce, k čemuž by byl potřeba nůž. Když hlavní postava podává nůž své milované, ona ho odmítne a od myšlenky rozdělit srdce (lásku) upustí. Lze se domnívat, že nůž představuje metaforu ochoty a snahy něco pro lásku udělat. V písni lze pozorovat určitý paradox: žena hovoří o tom, že by ráda rozdělila srdce, avšak v okamžiku, kdy má dojít k reálnému činu, to odmítá, i když druhá postava je ochotna pro lásku udělat cokoliv. Fráze „rozdělit srdce“ je frazém, který znamená „rozdělit lásku mezi dva lidi“, což naznačuje, že v této písni srdce funguje jako metaforické označení lásky, chtělo se jím rozdělit mezi sebou lásku, ale konec konců se jim to nepodařilo udělat.

12.8 Летіла зозуля⁵⁰

Летіла зозуля
Через мою хату
Сіла на калині,
Та й стала кувати
"Ой, чого ж, зозуле,
Ой, чого ж ти куєш,
Хіба ж ти, зозуле,
Добро мене чуєш?",
"Як би не чувала,
То би б я й не кувала,
Про тебе, дівчино,
Всю правду сказала."
"Ой, Боже ж мой, Боже,
Що ж я наробила,
Козак має жінку,
А я й полюбила.
Козак має жінку,
Ще й діточок двоє,

Ще й діточок двоє,
Чорняві обоє."
"А я й тих діточок
В найми понаймаю,
З тобою, Марусино,
В саду й погуляю."
Гуляв козаченько
Неділю й дві ночі,
Прийшов козаченько
До дівчини в гості.
"Ой, Боже ж мой, Боже,
Який я й удався,
На чужій сторонці,
За жінку признався.
Не так вже й за жінку,
Як за дві дитини,
Розколось серце
на дві половини."

⁴⁹ Prostonárodní české písně a říkadla [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/64/89/81/prostonarodni_ceske_pisne_a_rikadla.pdf

⁵⁰ Малина В. Народне мистецтво Півдня України. Кінець 19 – початок 20 ст.: На матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей / В. Малина. – Миколаїв: Артіль «Художній крам», 2007. 47

Letěla kukačka Přes můj dům, Sedla na kalinu, A kukat začíná.	A ještě dvě děti, Černovlasé obě.”
“Ach, proč, kukačko, Ach, proč kukáš, Snad mě, kukačko, neposloucháš?”	“A já ty děti Do služby dám, S tebou, Marusyno, Zahradu prozkoumám.”
“Kdybych tě neslyšela, Koukat bych nemusela, O tobě, děvče, Všechnu pravdu vyprávěla”	Kozáček se procházel Týden a dvě noci, Přišel kozáček Na návštěvu k holce.
“Ach, můj Bože, Bože, Co jsem to udělala, Kozák má ženu, A já jsem ho milovala.	“Ach, můj Bože, Bože, Jak jsem jen dopadl, V cizí zemi Jsem se oženil.
Kozák má ženu, A ještě dvě děti,	Ne tolik za ženu, Jako za dvě děti, Srdce se mi rozlomilo Na dvě poloviny.

V této lidové písni je nutné vysvětlit význam kukačky v ukrajinském ornitologickém symbolismu. Obecně se kukačka vnímá jako předzvěst osudu, avšak v ukrajinské lidové tvorbě má tento pták odlišnou konotaci. Kukačka zde není jen předzvěstí, ale často symbolem tragédie nebo katastrofy, a svým kukáním upozorňuje na nevyhnutelnost tragického konce nějaké události.

Píseň vypráví o dívce, která hovoří s kukačkou o své lásce ke kozákovi, který však již má manželku a dvě děti. Přesto dívka sní o vztahu s ním. V dalším průběhu písně se objevuje samotný kozák, který začíná přemýšlet o své situaci a o tom, jak ji řešit. Domnívá se, že může své děti dát do služby, aby nebránily jeho vztahu s dívkou. Kozák si bere týden a dvě noci na rozmyšlenou, což je symbolické číslo devět. V ukrajinské tradici má číslo devět zvláštní význam, často znamená kulminaci, po které následuje buď uzdravení, nebo smrt.⁵¹

Po rozmyšlení se kozák vrací k milované dívce, ale lituje toho, že opouští nejen svou manželku, ale především své děti. To mu láme srdce na dvě poloviny, kde jedna polovina představuje jeho milované děti a druhá lásku k milence. V tom kontextu se jedná o srdci jako o jádru bolesti, v tom případě bychom mohli nahradit slovo srdce slovem duše. Podle Vaňkové to je člověk z aspektu prožívajícího, cítícího centru bytosti.

Podobná témata lidových písní jsou široce známá ve východní části Ukrajiny.⁵²

⁵¹ ТЕМЧЕНКО, А. І. Культурно-міфологічна семантика числа дев'ять (на матеріалі замовлянь). Український селянин, 2012.

⁵² ЖИЖЧЕНКО, Л. Б. Фольклор Донеччини в наукових студіях. Горбачуківські студії, 78.

12.9 На моїм подвір'ї липа зацвіла⁵³

На моїм подвір'ї липа зацвіла,
Ароматом ніжним землю обняла.
Та в душі самотній цвіт не зацвіта,
Бо до твого серця стежки не проклав.

Приспів:

Скажи, чому, скажи, скажи, скажи,
До тебе я не можу підійти?..
Скажи, чому, скажи, скажи, скажи,
До тебе я не можу підійти?..

Питаю знов я, знов і знов...
Скажи чому, скажи, скажи, скажи,
До тебе я не можу підійти?..
Скажи, чому, скажи, скажи, скажи,
До тебе я не можу підійти?..
І розповісти про любов...

За тобою моє серденько болить,
Без тебе не можу я на світі жить.
Щастя із тобою так і не знайшов,
Що для тебе, мила, слова про любов?

Приспів.

Знову я чекаю, а в душі туман,
Зустріч пам'ятаю, щастя-океан.
Хочу все віддати за твою любов,
Але як сказати, щоб зустріти знов?

Na mém dvoře lípa rozkvétá,
Něžnou vůní zemi objímá.
Ale v samotné duši nekvete květ,
Protože k tvému srdci jsem cestu nenalezl.

Refrén:

Řekni, proč, řekni, řekni, řekni,
Proč k tobě nemůžu přijít?..
Řekni, proč, řekni, řekni, řekni,
Proč k tobě nemůžu přijít?..

Ptám se znovu, znovu a znovu...
Řekni, proč, řekni, řekni, řekni,
Proč k tobě nemůžu přijít?..
Řekni, proč, řekni, řekni, řekni,
Proč k tobě nemůžu přijít?..
A povědět ti o lásce...

Mé srdíčko po tobě bolí,
Bez tebe nemohu na světě žít.
Štěstí s tebou jsem nenašel zase,
Co pro tebe, milá, slova o lásce?..

Refrén.

Opět čekám a v duši je mlha,
Vzpomínám na setkání, štěstí-ocean.
Chci všechno dát za tvou lásku,
Ale jak říct, abych ji potkal zase?

V té písni se jedna o neopětované lásce a o osamělosti. Hlavní postava zpívá o svých pocitech k ženě, kterou nemůže potkat a povědět jí o své lásce. Popisuje, jak rozkvetla lípa na jeho dvoře, což symbolizuje obnovu a krásu, avšak v jeho duši nic nekvete, protože jeho milá je nepřítomná. Tato symbolika lípy a nekvetoucí duše zdůrazňuje kontrast mezi vnější krásou a vnitřní prázdnotou, kterou postava cítí. Hlavní postava si vzpomíná na dobu, když byli spolu a zároveň mluví, že nenašel se svou milovanou štěstí. Ta píseň má refrén, ve kterém mnohokrát se opakuje fráze „řekni, řekni, řekni, řekni, proč k tobě nemůžu přijít“, což zvyšuje intenzitu a naléhavost jeho tázání.

Z hlediska analýzy lexému srdce je zajímavé, že v písni se to slovo objevuje dvakrát, ale v různých kontextech a srdce nahrazuje různé stereotypy. Poprvé to je použito ve frází *Бо до твого серця стежки не проклав* *Protože k tvému srdci jsem cestu nenalezl*. V tom řádku

⁵³ Малина В. Народне мистецтво Півдня України. Кінець 19 – початок 20 ст.: На матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей / В. Малина. – Миколаїв: Артіль «Художній крам», 2007. 49

srdce představuje metaforu člověka, ke kterému hlavní postava nedokázal najít přístup. Srdce jeho milované je uzavřené a nepřístupné.

Podruhé to uvidíme v jiné frázi *За тобою моє серденько болить* *Mé srdíčko po tobě bolí*, srdce (srdíčko) zastupuje jiný stereotyp, srdce jako orgán nebo sídlo citů. Zde se projevuje metaforický význam srdce, které bolí. V tomto kontextu nejde o fyzickou bolest, ale o emocionální strádání a trápení, které hlavní postava prožívá kvůli odloučení od své milované.

Metaforické použití srdce v těchto dvou kontextech ukazuje jeho multifunkční symboliku v lidovém umění dokonce v rozsahu jednotlivé písně. V prvním případě srdce je metaforou pro osobu a její nedostupnost, zatímco ve druhém vyjadřuje hluboké citové prožitky a bolest neopětované lásky. Tato dualita srdce jako symbolu zdůrazňuje složitost lidských citů a prožitků, které jsou v lidových písních interpretovány s velkou jemností a hloubkou.

12.10 Біля річки, біля броду⁵⁴

Біля річки, біля броду дівчина стоїть.

Біля неї гарний хлопець у човні сидить.

Плив я річенькою, плив, та й до берега приплив,

Та й до тої дівчиньки, що вірно любив.

Ти, дівчино, ти, рибчино, серденько моє,

Скажи мені щирю правду - любиш ти чи ні?

Бо на серці є журба, любить іншого вона,

Що ми з того, що ти файна, коли не моя?

А вже з тої криниченьки орли воду п'ють,

А вже тую дівчиньку до шлюбу ведуть.

Бо така дівчина не одного зрадила,

Не одного козаченька з розуму звела.

U řeky, u brodu dívka stojí.

Vedle ní sedí hezký chlapec v lodí.

Plul jsem řekou, plul, až jsem připlul k břehu,

k té dívčině, kterou jsem miloval tak věrně.

Ty, dívko, ty, rybko, srdéčko moje,

řekni mi upřímnou pravdu - miluješ mě, nebo ne?

Protože na srdci mám smutek, miluje jiného,

co z toho, že jsi krásná, když nejsi moje?

A z té studánky už orli pijí vodu,

a tu dívčinu už k oltáři vedou.

Protože taková dívka už zradila nejednoho,

ne jednoho kozáčka do bláznovství přivedla.

⁵⁴ *Біля річки, біля броду* [online]. Dostupné také z: <https://www.pisni.org.ua/songs/1208202.html>

Ta píseň zobrazuje složitost romantických vztahů a popisuje neopětovanost lásky lyrického subjektu. Chlapec plaví po řece a připlývá k místu, kde stojí dívka, kterou si upřímně miluje. Začíná se jí ptát, jestli miluje ho. Pochybuje se o tom, cítí úzkost a nejistotu z toho důvodu, že by mohla milovat někoho jiného. Na konci písně se popisuje, že dívku vedou na vdávání, což odhaluje nám její nevěrnost. Dívka je představena jako obraz, který zraňuje jiné chlapy a přivádí je ke šílenství.

Vidíme, že lexém srdce se v té písni vyskytuje dvakrát. Poprvé je to vidět v oslovení „ти дівчино, ти рибчино, серденько моє“ („ty, dívko, ty, rybko, srdéčko moje“). Lexém srdce zde zastupuje roli laskavého oslovení milované holky. Nemůžeme opominout i oslovení „rybko“, což je populárním laskavým slovem v ukrajinštině. Zároveň „rybko“ apeluje i na okolnosti té písně, protože chlap pluje na lodi.

Podruhé srdce se objevuje v řádku „бо на серці є журба, любити іншого вона“ („protože na srdci mám smutek, miluje jiného“). V tom případě se už nemluví o milované osobě, i když srdce se vyskytuje ve stejném verši, již zastupuje jiný význam. Tentokrát srdce je orgánem citů hlavního hrdiny, který je zklamán kvůli neopětované lásce.

Tato analýza odhaluje, že hlavním tématem písně je bolest a složitost neopětované lásky. Lyrický subjekt prochází emocionálním rozpětím, od naděje a očekávání k hlubokému zklamání. Použití lexému *srdce* zdůrazňuje proměnlivost citů – od láskyplného oslovení k symbolu bolesti a zármutku.

12.11 Červená, modrá, fiala⁵⁵

Červená, modrá fiala, fiala,
kdes ji má milá trhala, trhala,
kdes ji má milá trhala?

Trhala jsem jí v zahrádce, v zahrádce,
zabolelo mě mé srdce, mé srdce,
zabolelo mě mé srdce.

Zelené, bílé ořeší, ořeší,
ach, kdo mé srdce potěší, potěší,
Ach, kdo mé srdce potěší?

Zarmoutil mně ho ledakdo, ledakdo,

⁵⁵ KRČEK, Josef. *Špalíček lidových písní*. Praha: Albatros, 2008.

ale potěšit nemá kdo, nemá kdo,
ale potěšit nemá kdo.

Ta česká píseň má dialogickou formu, přičemž první postava říká jenom první verš, zatímco druhá pokračuje v celé písni. V prvním verši je zmíněna fiala, kterou dívka trhala ve své zahradce. Symbolismus fialy podle květomluvy pochází z legendy o pasáčkovi Atysovi, jehož krása upoutala pozornost samotné bohyně Kybelé. Navzdory jejím citům se Atys zamiloval do jiné ženy a plánoval s ní sňatek. Tato situace rozzlobila bohyni Kybelu natolik, že během svatební hostiny Atyse unesla. V důsledku svého zoufalství Atys spáchal sebevraždu, a tam, kde jeho krev potřísnila zemi, vyrostly fialky, proto fialka symbolizuje lásku. Modrá fialka představuje prosbu o vyslyšení lásky, žlutá fialka značí slib věrnosti a bílá fialka vyjadřuje zármutek nad přechajícím štěstím.

Ten symbolismus lásky a něhy se postavuje do kontrastu s bolestí, kterou ona cítí ve svém srdci. Další verše prohlubují její pocit smutku kvůli tomu, že není nikdo, kdo by její srdce potěšil. Téma bolesti srdce je klíčovým motivem písně, kde srdce symbolizuje místo prožívání hlubokých citů a utrpení. Celkově tato česká píseň zrcadlí univerzální téma lásky a ztráty, které rezonuje s posluchači skrze svou emotivní a symbolickou hloubku.

12.12 Až já na tu vojnu půjdu⁵⁶

Až já na tu vojnu půjdu,
komu zanechám, komu zanechám,
komu zanechám svoji milou.

Zanechám jí kamarádu,
než já se vrátím, než já se vrátím,
než já se vrátím z vojny domů.

Když jsem domů z vojny přišel,
svoji Mařenku, svoji Mařenku,
svoji Mařenku jsem nenašel.

Odved mě ji můj kamarád,
který mě míval, který mě míval,
který mě míval ze srdce rád.

⁵⁶ Prostonárodní české písňe a říkadla [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2011.

Nechtěla jsem, musela jsem,
k oltáři kleknout, ručičku zvednout,
svoji matičku uposlechnout.

Ta píseň zachycuje hluboké citové prožitky hlavní postavy, který jde na vojnu. V té písni uvidíme témata nejen lásky a války, ale také i téma kamarádství, které se předtím nám v analýze lidových písní neobjevilo. Na začátku písně hlavní postava vyjadřuje obavy a neví, komu zanechat svou milovanou. Později rozhodne ji zanechat svému kamarádu, avšak když se vrátí z vojny, jeho milá už je vdána za kamaráda hlavního hrdiny. Tak se v písni objevuje téma zklamání a podvodu ze strany kamaráda, který měl „ze srdce rád“ hlavní postavu, a ten výraz zdůrazňuje intenzitu zrady. V té písni srdce je metaforou člověka z aspektu prožívajícího, totiž v tom případě můžeme slovo srdce nahradit slovem duši. Avšak píseň končí tím, že jeho milovaná prozradí, že nechtěla se vdát za jeho kamaráda, a takovou tragédií ta píseň končí.

Tato píseň zachycuje hluboké emocionální prožitky hlavní postavy, která odchází na vojnu. V této lidové písni se setkáváme nejen s tématy lásky a vojny, ale rovněž s motivem přátelství, jež se v předchozích analýzách lidových písní v té práci nevyskytovalo. Na začátku písně hlavní postava vyjadřuje obavy a nejistotu ohledně toho, komu svěřit svou milovanou. Později se rozhodne zanechat ji svému kamarádu. Když se však vrátí z vojny, zjišťuje, že jeho milá je již vdána za jeho kamaráda. V písni se tak objevuje téma zklamání a zrady ze strany kamaráda, který měl „ze srdce rád“ hlavní postavu, což zdůrazňuje intenzitu zrady. Srdce zde funguje jako metafora člověka z aspektu lidského prožívání, takže v tomto kontextu lze lexém srdce nahradit lexémem duše. Píseň vrcholí tragickým zjištěním, kdy milovaná odhalí, že se nechtěla vdát za jeho kamaráda, a tím píseň končí. Srdce, jako metafora lidského prožívání, zde nabývá na významu a stává se středobodem všech emocí – lásky, strachu, naděje i zklamání. Tragické odhalení na konci písně přináší hluboké zklamání a završuje emotivní příběh, který posluchačům přibližuje nejen osobní tragédii, ale i univerzální zkušenosti s láskou a ztrátou.

13. Závěr

V této bakalářské práci jsme se zaměřili na analýzu jazykového obrazu světa s důrazem na lexém *srdce* v češtině a ukrajinštině. Úvodní část práce byla věnována teoretickému ukotvení problematiky jazykového obrazu světa, a to na základě konceptů vycházejících z prací Wilhelma von Humboldta, Olexandra Potebni, a také z modernějších přístupů, jak je prezentují Weiss, Gerber, Vaňková. Současně jsme uvedli základní principy kognitivní lingvistiky, která tvořila metodologické východisko pro naši analýzu.

Dále jsme se zabývali specifickými vlastnostmi jazykového obrazu světa, přičemž jsme věnovali pozornost jeho stereotypnosti a jeho odrazu v běžných jazykových strukturách. Analyzovali jsme frekventované kolokace a frazémy v češtině, přičemž jsme vycházeli mimo jiné z teoretických prací Marie Vaňkové. Tyto úvahy byly doplněny příklady z českého i ukrajinského jazyka, čímž jsme vytvořili prostor pro komparativní přístup.

Samotná analýza lexému *srdce* byla zahájena zkoumáním jeho výkladového významu v českých a ukrajinských slovnících, kde jsme identifikovali společné rysy i odlišnosti mezi oběma jazyky. Současně jsme se věnovali derivátům tohoto lexému v obou jazycích a zkoumali jsme, jak různé odvozeniny obohacují významovou strukturu lexému *srdce*. Výsledky ukázaly, že ačkoliv některé významy zůstávají v češtině i ukrajinštině totožné, jiné vykazují kulturně a jazykově podmíněné rozdíly.

V další části práce jsme se věnovali významům lexému *srdce* a jeho propojení s konceptem lásky v českém a ukrajinském znakovém jazyce. Tato analýza odhalila rozdíly ve způsobu, jakým jsou tyto pojmy vizuálně vyjadřovány, což poukazuje na odlišné kulturní a jazykové aspekty.

Na závěr jsme se zaměřili na užití lexému *srdce* v lidové slovesnosti. Provedli jsme analýzu vybraných českých a ukrajinských lidových písní obsahujících tento lexém. Výsledky analýzy potvrdily, že *srdce* zde často zastupuje metaforické centrum citových prožitků, jak to popsáno v knize "Co na srdci, to na jazyku". Lexém *srdce* v písních funguje jako nositel významů spojených s láskou, zklamáním, smutkem či nadějí. Tyto závěry korespondují s výsledky teoretické části práce, zejména s kognitivní analýzou metafor spojených s lexémem *srdce*.

Zpracovaná problematika ukázala, že jazykový obraz světa, jak se odráží v lexému *srdce*, představuje bohatý zdroj nejen pro porozumění významovým strukturám tohoto lexému, ale také pro odhalení kulturních a jazykových podobností a rozdílů mezi češtinou a ukrajinštinou. V průběhu analýzy jsme určili řadu shod, například v symbolickém významu srdce jako centra citového prožívání, což se projevilo jak v idiomatických spojeních, tak v lidových písních obou jazyků. Tyto podobnosti potvrzují, že univerzální metafory spojené se srdcem, popsané v kognitivní lingvistice, nacházejí své jak v české, tak i v ukrajinské kultuře.

Současně jsme však narazili na významné rozdíly, a to jak v lexikální struktuře, tak v konkrétních významech lexému *srdce*. Například při srovnání významů lexému na základě výkladových slovníků a překladů v korpusech jsme zjistili, že některé významy a nuance, běžné v jednom jazyce, v druhém jazyce zcela chybí, jako ukrajinský význam *srdce* - *medúza*. To se ukázalo i při analýze derivátů lexému *srdce*, kde byla patrná větší variabilita v jednom jazyce oproti druhému. Podobné rozdíly se objevily také při zkoumání lexému *srdce* ve znakovém jazyce, kde vizuální způsoby vyjádření významu reflektují odlišné kulturní přístupy k tomuto pojmu.

Výsledky této práce tak nejen prohloubily naše pochopení významového pole lexému srdce v češtině a ukrajinštině, ale také upozornily na jazykově-kulturní specifika, která mohou ovlivňovat vzájemné porozumění a překlad. Tato zjištění mohou být užitečná nejen pro lingvistický výzkum, ale také pro další studie zaměřené na mezikulturní komunikaci, lexikografii či překladatelskou praxi.

POUŽITÁ LITERATURA

Odborná literatura:

- BÍLONOŽENKO, M. **Frazologický slovník ukrajinské mluvy**. Kyjev: Naukova dumka, 2003.
- BRAHINETZ, N. **Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Kyjevo-Mohylyanska akademiya"**. 2004, T. 34: Filolohichni nauky.
- ČESKÝ NÁRODNÍ KORPUS. Dostupné z: <https://www.korpus.cz/>
- DZYUBA, I. **Donecká rána Ukrajiny: Historicko-kulturní eseje**. NÁN Ukrajiny. Institut historie Ukrajiny. Kyjev: Institut historie Ukrajiny, 2015.
- HLAĐKÁ, Z. – VAŇKOVÁ, I. **Konotace**. In: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.), **CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny** [online]. Brno: 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ETNOLINGVISTIKA>
- HUGHES, G. J. **Infallibility in Morals**. Theological Studies, 34(3), 1973.
- IVANOVA, N. D. – MITEVA, M. M. **Somatická lexiska u "Kobzara" T. Ševčenka**. Izmail: RVV IDGU, 2015.
- KAJFOSZ, J. **Językowy obraz świata w etnokulturze Śląska Cieszyńskiego**. 1. vyd. Czeski Cieszyn: PROprint, 2001.
- KOVALENKO, A. B. – KORNEV, M. N. **Sociální psychologie: Příručka**. Kyjev, 1995.
- LAKOFF, G. **The contemporary theory of metaphor**. In: ORTONY, A. (ed.). **Metaphor and Thought**. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 202–251.
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. **Metafory, kterými žijeme**. Brno: Host, 2014.
- MACKIEWICZ, J. **Słowo o słowie. Porady językowe profesora Bralczyka**. Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
- NEBESKA, I. **Kognice**. In: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.), **CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny** [online]. 2008. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOGNICE>
- PIEKARCZYK, D. **Jazyková kategorizace květin a pojetí tohoto fragmentu skutečnosti ve vědě**. In: SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ, L. (ed.). **Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II**. Praha: FF UK, 2007.
- POLÁKOVÁ, J. **Filozofie dialogu**. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1995.
- PROKŠOVÁ, H. **Vývoj a konkurence vybraných typů předložkových vazeb v současné češtině**. 2018. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/99686/140065327.pdf>
- PRUDNIKOVA, T. I. **Duša, serce, rozum: osoblivosti kontseptualizatsiyi v ukrajinskiy frazeologiyi**. Ucheni zapysky Kryms'koho federal'noho universytetu imeni V. I. Vernads'koho. Filolohichni nauky, 2011, № 1-1. Dostupné z:

<https://cyberleninka.ru/article/n/dusha-sertse-rozum-osoblivosti-kontseptualizatsiyi-v-ukrayinskiy-frazeologiyi>

REJZEK, J. **Etymologický slovník českého jazyka**. 1. vyd. Praha: Leda, 2015.

ROSEN, A. – ŠIMČÍK, B. – VAVŘÍN, M. – ZASINA, A. J. **Korpus InterCorp – čeština, verze 16 z 12. 10. 2023**. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha, 2023. Dostupné z: <http://www.korpus.cz>

SALZMANN, Z. **Jazyk, kultura, společnost**. Praha, 1997.

ŠEVČÍKOVÁ, H. **Slovník myšlenek**. Olomouc: Vydavatelství UP, 2003.

SPREADTHESIGN. **Search results**. Dostupné z: <https://spreadthesign.com/uk.ua/search/>

TEMČENKO, A. I. **Kulturně-mytologická sémantika čísla devět (na materiálu zaklínadel)**. Ukrajinský selianin, 2012.

TOKARSKI, R. **Człowiek w definicji znaczeniowej słowa**. Przegląd Humanistyczny, [rok vydání, pokud je dostupný], s. [strany, pokud jsou k dispozici].

TROST, P. **O vlivu jazyka na myšlení**. In: Studie o jazycích a literatuře. Praha: ČSAV, 1962.

VAŇKOVÁ, I. **Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky**. Praha: Karolinum, 2005.

VAŇKOVÁ, I. **Jazykový obraz světa**. In: KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.), **CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny** [online]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/JAZYKOVÝ_OBRAZ_SVĚTA

VAŇKOVÁ, I. **Na tváři lehký smích, hluboký v srdci žal** [online]. Dostupné z: http://antropolingva.eu/archiv/dkl2019.cz/prezentace/DKL2019_Vankova_Na_tvári.pdf

VAŇKOVÁ, I. **Základy kognitivní lingvistiky**. [online]. Praha: Univerzita Karlova, 2013. Dostupné z: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/1034413/mod_resource/content/1/ZKL_p%C5%99%C3%A4Dru%C4%8Dka.pdf

WEISGERBER, L. **Muttersprache und Geistesbildung**. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1929.

WEISGERBER, L. **Die Zusammenhänge zwischen Muttersprache, Denken und Handeln**. Zeitschrift für deutsche Bildung. Frankfurt am Main, 1930.

ŽIŽČENKO, L. B. **Folklor Doněččiny ve vědeckých studiích**. Horbačukovské studie, 1978.

Prameny:

MALINA, V. **Народне мистецтво Півдня України. Кінець 19 – початок 20 ст.:** На матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей. Миколаїв: Артіль «Художній крам», 2007.

Prostonárodní české písně a říkadla. Městská knihovna v Praze, 2011. Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/64/89/81/prostonarodni_ceske_pisne_a_rikadla.pdf

Пісенний вінок: Українські народні пісні. Упорядник Андрій Михалко. Київ: Криниця, 2007.